

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО–МОГИЛЯНСЬКА
АКАДЕМІЯ»**

Факультет соціальних наук і соціальних технологій

Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота

Освітньо-кваліфікаційний рівень - бакалавр

з теми:

**«РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ОСВІТНІХ ІНІЦІАТИВ З ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ В
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ М. КИЄВА
(КЕЙС-СТАДІ)»**

*Виконала студентка 4 року навчання
спеціальності 054 «Соціологія»:
Бащева Єлизавета Андріївна*

*Наукова керівниця:
ст. викладачка
Прохорова Анна Андріївна*

*Рецензентка:
доцентка кафедри соціології
Марценюк Тамара Олегівна*

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____
«_____» _____ 20__ р.

Київ-2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ БУЛІНГУ	7
1.1 Явище булінгу у законодавчій літературі.....	7
1.2 Явище булінгу у науковій літературі	10
РОЗДІЛ 2. ІНІЦІАТИВИ З ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ	17
2.1 Вимірювання ефективності ініціатив.....	17
2.2 Ініціативи з протидії булінгу в Україні.....	21
РОЗДІЛ 3. ВИЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ПРОВЕДЕНОЇ ІНІЦІАТИВИ	
DOCU/ТИЖДЕНЬ ПРОТИ БУЛІНГУ	28
3.1 Методологічні засади дослідження.....	28
3.2 Схематична модель теорії змін для ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу	33
3.3 Визначення результативності проведеної ініціативи відповідно до індикаторів успіху	40
3.4 Явище булінгу у шкільних колективах 5-7 та 10 років навчання	61
ВИСНОВКИ.....	71
ДОДАТОК А	77
ДОДАТОК Б	87

ВСТУП

За результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проєкту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» 2018 року в Україні близько 38% опитаних підлітків ставали жертвами принижень, образ або знущань у своєму навчальному середовищі. Більше того, у звіті зазначено, що порівняно з 2014 роком, кількість молодих людей, які стали жертвами булінгу протягом останніх двох місяців, поступово зростає.

В Україні з 2002 року було проведено 5 хвиль цього опитування за участі ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» з поступовим збільшенням кількості вибірки. Відповідно, разом із послідовним удосконаленням інструментарію та розширенням кількості опитаних, також зросла валідність і надійність отриманих від учнівства даних.

Отримані описаним дослідженням статистики обґрунтовують актуальність та підтверджують поширеність явища булінгу серед молодих людей 10-17 років в українських навчальних закладах. Більше того, результати подібних опитувань доцільно використовувати задля створення ініціатив з протидії булінгу. Адже за використання отриманих даних можна виявити особливості явища булінгу в Україні, що безпосередньо допоможе підвищити ефективність проведених подібних ініціатив.

Окрім згаданого вище дослідження, можна ще розглянути результати дослідження 2019 року в межах міжнародного проєкту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин – ESPAD». У межах дослідження було визначено поширеність явища булінгу серед учнівства: частка жертв булінгу серед опитаних складала 39%. Однак висвітленою особливістю є те, що частка дійсних жертв більша практично в чотири рази, ніж тих, хто себе таким визнає (39% опитаних та 10,2% відповідно). З отриманих результатів можна зробити припущення, що не всі жертви булінгу готові визнати такий свій статус через сенситивність тематики або ж через брак знань щодо явища булінгу та його проявів. Відповідно така особливість явища

зумовлює перелік можливих методів для ефективного інформування школярства щодо явища, які можуть використовувати ініціативи з протидії булінгу тощо.

Таким чином, виникає нагальне питання щодо доцільності проведення подібних досліджень. Адже саме моніторинг динаміки поширеності булінгу стає одним з допоміжних засобів вирішення проблем викликаних явищем.

У той час як безпосередньо ініціативи з інформування щодо явища булінгу є частково тим, що може вплинути на зміну динаміки поширеності явища булінгу. Однак для більшої ефективності їх проведення варто в першу чергу визначити особливості тематики булінгу.

Як наслідок, також виникає потреба відповідно у перевірці ефективності та результативності проведених ініціатив, що виступають проти булінгу в освітніх закладах. Аби мати змогу після проведення ініціативи з протидії булінгу скорегувати виявлені недоліки та підвищити якість діяльності, результатів та загального впливу проєкту. Тому у цій кваліфікаційній роботі було розглянуто явище булінгу на прикладі спеціалізованої школи №16 міста Києва, що брала участь у ініціативі DOCU/ТИЖНДЕНЬ проти булінгу.

Отже, ініціативою, яку було більш детально розглянуто у 3 розділі цього дослідження, є DOCU/ТИЖНДЕНЬ проти булінгу для учнів 5–7 та 8–11 класів. За підтримки Міністерства освіти та науки України, а також експертів-правозахисників та психологів, як зазначено на офіційному сайті проєкту, було розроблено різноманітні інтерактивні та лекційні навчальні заняття для учнівства та їхніх батьків. Протягом жовтня та листопада проєкт було проведено у близько 320 навчальних закладах середньої освіти по всій території України.

Таким чином, *головною метою* дослідження є визначити чи є ініціатива DOCU/ТИЖНДЕНЬ проти булінгу сповна результативною. На прикладі шкільних колективів спеціалізованої школи №16 міста Києва, у яких безпосередньо було проведено проєкт. За допомогою досягнення зазначеної мети можна буде покращити вже існуючу програму ініціативи та виправити певні її недоліки, якщо такі буде виявлено.

Відповідно *об'єктом* цього дослідження є явище булінгу в обраних для дослідження навчальних колективах спеціалізованої школи №16 міста Києва, а *предметом* – результативність проведеної ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу у 5-7 та 10 класах спеціалізованої школи №16 міста Києва.

Тобто основними *завданнями* дослідження є:

1. З'ясувати основні підходи до визначення явища булінгу у законодавчій та науковій літературі, та виділити різновиди та основні характеристики цього явища.
2. Опрацювати теорію змін як доцільний шлях до визначення ефективності проєктів.
3. Систематизувати основні ініціативи з протидії булінгу в Україні.
4. Побудувати схематичне зображення моделі теорії змін для проведеного DOCU/ТИЖНЯ проти булінгу.
5. Визначити чи є ініціатива DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу сповна результативною на прикладі її проведення у спеціалізованій школі №16 міста Києва.
6. Перевірити силу зв'язків, якщо вони є значущими, між відповідями респондентів та респонденток в анкеті, які пов'язані з явищем булінгу, та їхніми соціально-демографічними характеристиками.

Для аналізу центрального питання дослідження було обрано метод кількісного збору даних. Учніство тих навчальних колективів спеціалізованої школи №16 міста Києва, що пройшли тиждень спеціально розроблених навчальних занять та тренінгів у межах проєкту, було опитано до та після проведення DOCU/ТИЖНЯ проти булінгу. Опитування було проведено під час навчального процесу замість певних занять.

Відповідно було сформульовано основні *гіпотези* дослідження:

1. ДОСУ/ТИЖДЕНЬ проти булінгу є сповна результативною ініціативою (згідно з сформульованими індикаторами).
2. Якщо у класі серед опитаних у результаті аналізу відповідей було виявлено фактичну наявність булінгу, то більшість учнівства з класу визнає існування цього явища у колективі.
3. Існує сильний зв'язок між роллю жертви у ситуаціях булінгу та соціально-демографічними характеристиками учня або учениці.
4. Існує сильний зв'язок між роллю у ситуаціях булінгу (ініціатор, жертва або спостерігач) та активністю участі учня або учениці у класних взаємодіях.
5. Більшість опитаних вважають, що варто брати участь у вирішенні ситуацій пов'язаних з явищем булінгу, якщо така виникла.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ БУЛІНГУ

1.1 Явище булінгу у законодавчій літературі

Загалом, явище булінгу концептуалізовано як в науковій, так і в законодавчій літературі. Таким чином, розглядаючи центральне поняття дослідження та його основні види і характеристики, варто взяти до уваги обидві сфери використання концепту явища булінгу.

В українському законодавстві прописано чітке визначення явища булінгу та відповідні процедури та санкції, що стосуються ініціаторів булінгу. У статті 1 Закону про освіту зазначено: «Булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» (Верховна Рада, 2017). Тобто законодавство розглядає булінг в першу чергу як вид насильства, якому також притаманний певний перелік характеристик: систематичність діяння; наявність двох або трьох сторін (ініціатора, жертви та спостерігачів за наявності); дії або бездіяльність ініціатора, що наносить фізичну та/або психічну шкоду жертві. Важливим також є те, що булінг визначається як насильство, до якого залучені саме малолітні або неповнолітні особи (Верховна Рада, Закон про освіту, 2017).

Окрім цього, у статті 53 Закону про освіту також прописано зобов'язання здобувачів освіти в інформуванні керівництва навчального закладу про ситуації булінгу, які стосуються членів освітнього процесу: педагогічного складу, здобувачів освіти тощо. У свою чергу керівник закладу освіти забезпечує розгляд заяви про ситуації булінгу у своєму навчальному закладі, а потім за результатами збору відповідної комісії з розгляду випадків булінгу та спеціально

організованого розслідування, вживає певних заходів реагування. Також керівник навчального закладу передає інформацію Національній поліції України та службі у справах дітей про випадки булінгу згідно зі статтею 26 Закону про освіту (Верховна Рада, 2017).

Але вартим уваги аспектом є те, що, як і інші види насилля, булінг є сенситивною тематикою, яку складно помістити у жорсткі рамки бюрократичних законодавчих процесів. Іншими словами, Закон про освіту не забезпечує можливість повного захисту від ситуацій булінгу через декілька причин, які можуть стати на заваді виконанню центральної мети Закону.

По-перше, жертва булінгу або ж його спостерігачі, або ж ініціатори не завжди готові та можуть повідомити про випадок булінгу. Наприклад, жертви та спостерігачі через страх перед ініціатором булінгу; а ініціатор булінгу у зв'язку з тим, що його або її поведінка є неприйнятною у суспільстві, зокрема у навчальному середовищі.

По-друге, сам інститут освіти може бути одним із факторів, що стає причиною виникнення булінгу у навчальному середовищі. Наприклад, некоректні висловлювання або зверхнє ставлення викладацького складу до окремих дітей у навчальному колективі. Тобто можна поставити під сумнів доцільність передачі заяви саме через керівника освітнього закладу. Адже керівник освітнього закладу є представником соціального інституту освіти та є втіленням його головних практик та норм. Тобто у структурі, яка може бути причиною виникнення явища, не можна знайти варіантів вирішення випадків булінгу. Більше того, вагомим аспектом є рівень довіри учасників освітнього процесу до самого навчального закладу та відповідно до керівництва, що також може впливати на рішення щодо подання заяви.

Якщо порівняти процедуру щодо вирішення випадків пов'язаних з булінгом у навчальних закладах із іншими розглянутими у законодавстві видами насилля, то можна виокремити декілька розбіжностей. Наприклад, повідомити про наявність сімейного насилля можна зверненням до Національної поліції України або через спеціальний кол-центр з питань запобігання та протидії

домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей згідно зі Законом про запобігання та протидію домашньому насильству (Верховна Рада, 2019). Тобто існує більше альтернативних шляхів сповіщення про ситуації насилля. Більше того, законодавче визначення поняття про домашнє насильство теж включає в себе психологічне, фізичне, економічне та сексуальне насильство, як і концептуалізація поняття булінгу. Однак прописані у Законах процедури протидії та запобігання цих явищ суттєво відрізняються один від одного, хоча їх визначення включають у себе схожі характеристики.

Також вагомим аспектом є те, що булінг, як окремий вид насилля, не є прописаним у законодавстві, відповідно, окремим законом, а є частиною Закону про освіту. У той час як статті пов'язані із домашнім насиллям представлені у окремо прописаному Законі про запобігання та протидію домашньому насильству (2019). А не є, наприклад, частиною Кодексу про шлюб та сім'ю України.

Отже, можна зробити припущення, що важливість та пріоритетність у законодавчому полі випадків булінгу, як прикладів одного з різновидів насилля, таким чином, нівелюється. Відповідно, учасники освітнього процесу мають менше законодавчо затверджених шляхів урегулювання та сповіщення про ситуації пов'язані з явищем булінгу.

Підсумовуючи, варто зазначити, що булінг визначено у законодавстві як вид насилля, у якому задіяні неповнолітні або малолітні учасники освітнього процесу та якому притаманні систематичність, наявність трьох чи двох сторін (ініціатора, жертви та за наявності спостерігачів) та психічна або фізична шкода жертві булінгу через діяльність або бездіяльність ініціатора. Однак, загалом, якщо порівнювати булінг з іншими різновидами насилля вказаними та прописаними у законодавстві, це явище описано недостатньо повно та широко. Тому доцільним буде подальше вдосконалення концептуалізації поняття у законодавчій літературі з урахуванням особливостей булінгу, зокрема сенситивного аспекту цього явища.

1.2 Явище булінгу у науковій літературі

На офіційному веб-сайті Американської психологічної асоціації булінг визначено як форму агресивної поведінки, у ході якої ініціатор періодично та навмисно зашкоджує чи спричинює дискомфорт окремій людині. Також у цьому джерелі вказано, що жертва булінгу зазвичай має проблеми із самообороною та не є першочерговою причиною виникнення булінгу.

У той час як норвезький дослідник Ден Олвеус, який одним із перших почав вивчати явище булінгу та відповідно концептуалізовувати поняття. Дослідник розуміє булінг як повторювані та понаднормові негативні дії з боку групи однокласників або одного з них по відношенню до жертви булінгу (Ден Олвеус, 1984). Більше того, Ден Олвеус (1984) наголошує на тому, що варто відрізнити булінг від спроби роздразнити особу (*teasing*). У щоденних взаємодіях однолітки у школі часто дражнять одне одного, однак такі дії стають проявами булінгу, лише коли вони набувають періодичного або навіть перманентного, образливого характеру по відношенню до потерпілого.

Окрім вже зазначеного критерію систематичності подібної поведінки, за яким вона може вважатися булінгом, Ден Олвеус (1984) визначає ще два інші критерії. Першим критерієм є агресивна поведінка, або спричинення навмисної шкоди, по відношенню до окремої людини, тобто жертви булінгу. Другим критерієм, за яким поведінку можна визначити як булінг, є присутність нерівності у владних відносинах (*imbalance of power*). Прикладом нерівності у владних відносинах є ситуація, у якій людина або група людей з більшими владними можливостями кривдять жертву булінгу, тобто людину з меншими владними можливостями.

У свою чергу Сандра Харріс (2003) у роботі «Булінг: ініціатори, жертви, спостерігачі» формулює наступне визначення булінгу: «навмисно шкідлива, агресивна поведінка однієї більш впливової людини або групи людей, неодноразово спрямована на менш впливову людину, зазвичай без провокацій»

(с.2). Тобто авторка, як і Ден Олвеус, виділяє агресивність та систематичність поведінки, як характеристики булінгу.

Також згідно з Сандрою Харріс, що розглядала різні види булінгу, можна поділити явище на прямий та непрямий різновид. Під прямим булінгом розуміється активне здійснення відкритої атаки на жертву булінгу. Прикладами такого виду булінгу є побиття, називання образливими або лайливими словами, погрози, вербальна несправедлива або негативна, образлива критика, викрадення або ховання речей жертви булінгу. У той час як непрямий булінг характеризується більш латентними способами впливу на жертву булінгу. Наприклад, поширення пліток негативного забарвлення у групі щодо окремої особи або ж здійснення впливу на інших учасників спільноти аби вони приєднувалися до булінгу потерпілого (S. Harris, P. Garth Franklin, 2003, с.2).

Дослідниці Хелен Кові та Доун Дженіфер (2008) виділяли у своїй спільній праці ще один вид булінгу – відносинний (*relational*) булінг. Загалом, у своїй категоризації авторки диференціювали явище булінгу більш деталізовано та більш глибоко. Вони висвітлили три види булінгу: прямий вербальний, прямий фізичний та відносинний або непрямий. Прямий вербальний та прямий фізичний види булінгу схожі за змістом відповідно на прямий вид булінгу згідно з класифікацією описаною Сандрою Харріс. Відносинний або непрямий вид булінгу означає випадки, коли ініціатори поведінки здійснюють не такі видимі дії, що направлені на жертву. Наприклад, поширення пліток, виключення зі групових взаємодій або поширення приватної інформації жертви. Також у тексті зазначено, що такий непрямий вид булінгу вважається як викладацьким складом, так і учнівством менш шкідливим та серйозним, тому в цілому на нього звертають зазвичай менше уваги (с.2-4).

Окрім цього, дослідниці поділяють непрямий вид булінгу на два підвиди: реактивна (*reactive*) та проактивна (*proactive*) агресія. Під реактивною агресією розуміється агресивна поведінка, що була викликана певно провокацією, наприклад, образою. Тобто реактивна агресія – це реакція на фізично або психічно шкідливу для особи поведінку. Проактивна агресія ж полягає у

поведінці, що має на меті певну ціль. Наприклад, затвердження за особою певного статусу у колективі (Cowie H., Dawn J., 2008, с.2-4). Іншими словами, у категоризації різних видів булінгу у дослідниць було акцентовано увагу на причинах булінгу, а не тільки на основних описових характеристиках моделей поведінки.

Тобто загалом булінг можна поділити на два види – прямий та непрямий або ж відносинний. Відповідно у свою чергу прямий вид булінгу поділяється на вербальний та фізичний підвиди. А непрямий вид явища можна розділити на реактивну та проактивну поведінку з огляду на мотивацію ініціатора або ж жертви булінгу (див. рис.1.1.).

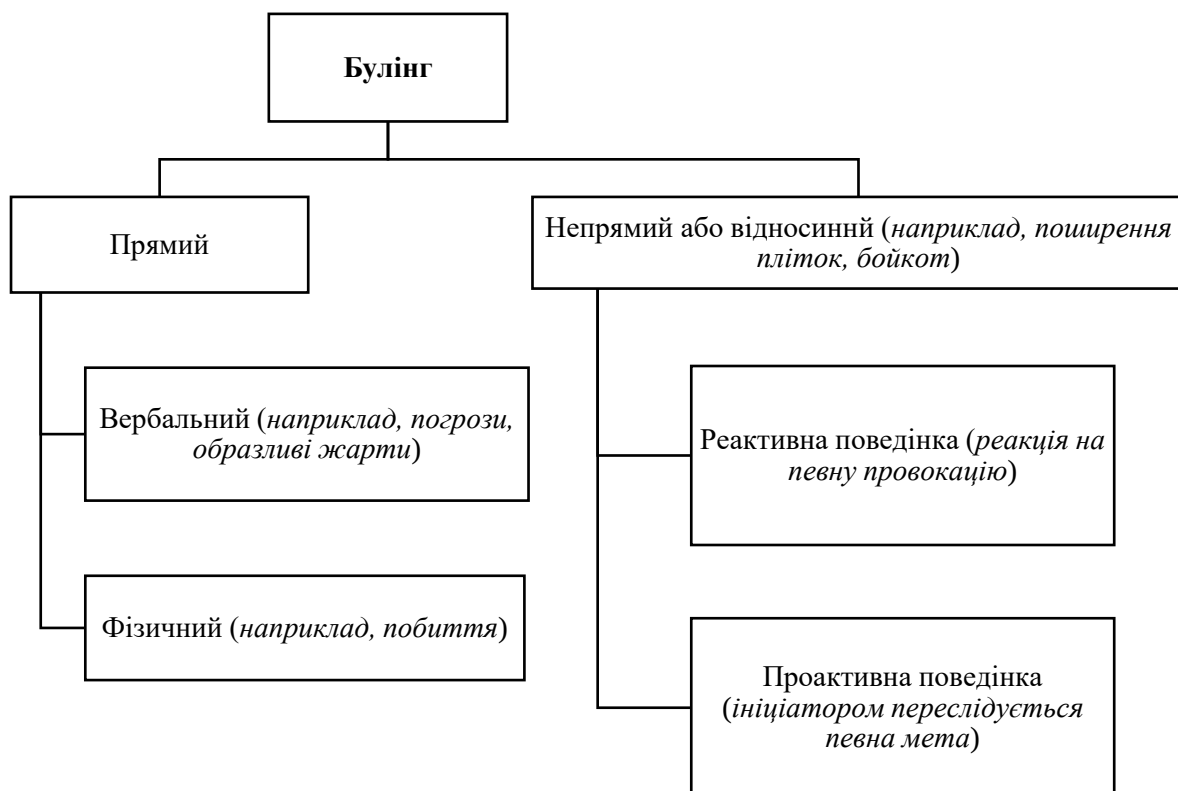

Рис. 1.1. Загальна класифікація видів булінгу у науковій літературі

У роботі Робіна Мея Скотта (2014) було розглянуто соціальний контекст поняття булінгу через філософську призму сприйняття визначення явища. Автор розділяє парадигми сприйняття поняття на три види: булінг як форма індивідуальної агресії; булінг як форма соціального насилля (*social violence*); булінг як причина дисфункції соціальних груп. Згідно з текстом Робіна Мея

Скотта (2014), Деном Олвеусом було сформульовано саме визначення булінгу як форми індивідуальної агресії. Саме це визначення є найбільш поширеним у використанні у межах наукової літератури.

Друге визначення булінгу як форми соціального насилля Робін Мей Скотт (2014) називає більш притаманним саме для формувань ліній поведінки або політики поведінки у законодавчій літературі. Загалом, таке визначення булінгу як в першу чергу соціального більш вживане безпосередньо у межах освітнього простору. Однак зміст поняття булінгу може також змінюватися зі зміною соціального контексту, у якому йдеться про явище. Робін Мей Скотт (2014) надає приклад Техаської анти-булінгової кампанії, яку було організовано агенцією, що працює зі подоланням сексуально обумовленого насилля та домашнього насилля зокрема. Відповідно, у межах цього проєкту булінг було визначено як поведінку, що в першу чергу пов'язана з сексуальним харасментом та насиллям у романтичних відносинах (*dating violence*). Тобто, хоча в цілому явище має більш широке значення, однак для цього окремого проєкту був важливий окремий його аспект.

У третьому підході до визначення булінгу Робін Мей Скотт (2014) описує явище як передумову появи певних дисфункціональних рис в освітньому колективі. Тобто у цьому підході до визначення явища центральний акцент зроблено саме на булінгу як поведінці у колективі, що порушує його цілісність та ефективність функціонування (Schott R. M., Søndergaard D. M., 2014, с.27-35).

Окрім огляду вже сформульованих визначень булінгу, Робін Мей Скотт (2014) теж надає своє визначення, акцентуючи при цьому увагу на наслідках утворення неформальних груп в освітніх колективах: «Можливість зміни статусів усередині групи стає джерелом страху та тривоги, оскільки всі члени групи постійно ризикують бути виключеними. Булінг виникає, коли група реагує на цю тривогу, ретранслюючи загрозу зміни групового порядку (тобто зміни статусів) на конкретних осіб; ці особи систематично виключаються як "інші". Хоча ці процеси можуть здаватися функціональними для групи, вони позбавляють осіб, які є жертвами булінгу, соціального визнання, необхідного для

людської гідності» (Schott R. M., Søndergaard D. M., 2014, с. 42). Тобто дослідник у своєму визначенні намагається поєднати усі згадані підходи щодо концептуалізації центрального поняття. Однак, не дивлячись на те, що визначення таким чином стало більш повним та широким, було упущено такі важливі складові як систематичність, сторони булінгу та різні його прояви, оскільки жертва булінгу може зазнавати не тільки психічної шкоди, а й фізичної (Schott R. M., Søndergaard D. M., 2014, с.30-43).

Також при огляді поняття булінгу важливим буде звернути окрему увагу безпосередньо на учасників явища булінгу. В основному, дослідники та дослідниці визначають дві або три сторони, що задіяні у ситуаціях булінгу: ініціатор поведінки, жертва та спостерігачі, за наявності. У той час як фінською дослідницею Крістіною Салміваллі та її робочою групою (2004) під час аналізу явища булінгу було розглянуто та сформульовано наявність більшої кількості сторін. У цьому дослідженні булінг в першу чергу було виділено як поведінку, що стосується колективу.

Отже, в цілому, дослідниця визначала, що у процесі булінгу беруть участь 6 різних сторін: жертви, яких систематично атакують інші; активні ініціатори булінгу; асистенти ініціаторів булінгу, хто приєднується до такої поведінки; група підтримки ініціаторів булінгу, хто заохочує агресивну поведінку, наприклад, своїми викриками або ж сміхом; спостерігачі, що залишаються нейтральними під час ситуації булінгу; спостерігачі, які стають захисниками жертв булінгу (див. рис.1.2.). Іншими словами, дослідницею було змінено акцент саме на спостерігачів булінгу у ситуаціях з подібною поведінкою. Вона та її робоча група розширили розуміння ролі спостерігачів у явищі булінгу усередині колективу (Smith, P. K., D. Pepler and K. Rigby, 2004).

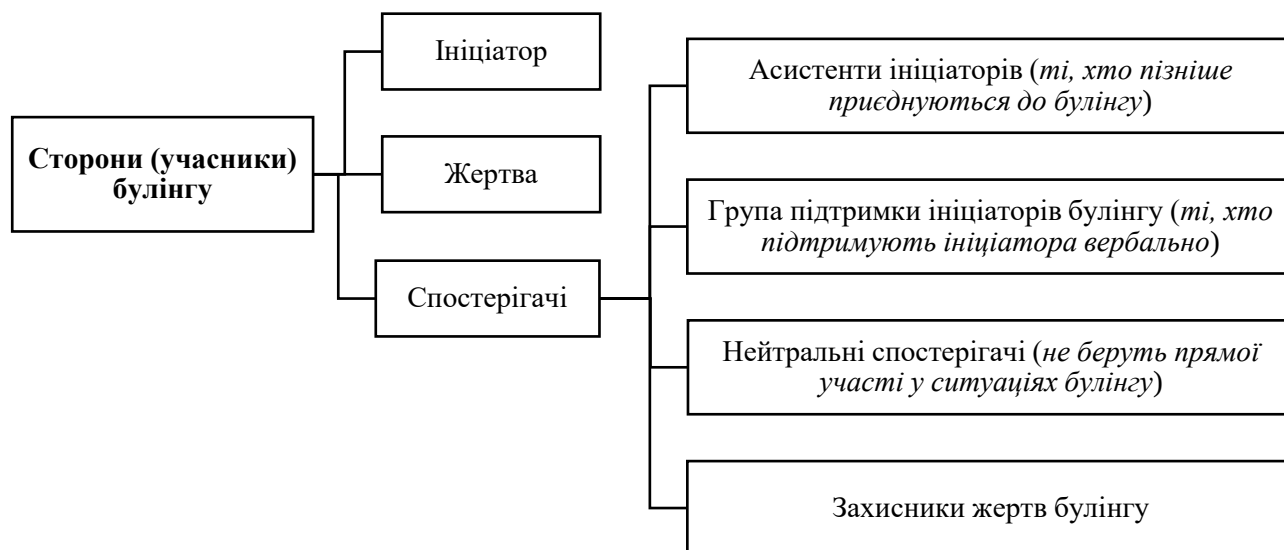

Рис. 1.2. Сторони булінгу згідно з фінською дослідницею Крістіною Салміваллі та ін. (School Bullying: New Theories in Context, 2014)

У результаті огляду наукової літератури пов'язаної з явищем булінгу, можна виділити декілька основних рис, що притаманні такій моделі поведінки: систематичність; наявність двох або трьох основних сторін (жертви, ініціатора та за наявності спостерігачів булінгу); агресивний та негативний характер напрямлених на жертву дій та спричинення їй чи йому психічної та/або фізичної шкоди.

Проаналізувавши зміст визначень явища булінгу у законодавчій та у науковій сферах, можна побачити, що вони дещо відрізняються глибиною розуміння самого явища. Ці дві сфери, у яких використовується поняття булінгу, аналізують його, беручи до уваги різні аспекти пов'язані з явищем, в залежності від основних цілей огляду поняття. Наприклад, законодавча сфера надає визначення явищу з метою формалізованої концептуалізації поняття та діянь, наслідків, що воно в себе включає. Також, наприклад, задля вирішення можливих подальших конфліктів, ситуацій булінгу, на державному рівні. У той час як наукова сфера розглядає булінг сприймаючи явище як суспільну проблему.

Однак за результатами огляду законодавчої та наукової літератури пов'язаної з центральним поняттям можна виділити спільні основні характеристики, що притаманні такій моделі поведінки, як булінг: систематичність поведінки; наявність двох або трьох основних сторін (жертви, ініціатора та за наявності спостерігачів булінгу); агресивний та негативний характер націлених на жертву дій та спричинення їй чи йому психічної та/або фізичної шкоди (див.рис.1.3.). Усі перелічені характеристики є невід'ємною частиною концептуалізації поняття булінгу та у рівній мірі важливі для повного розуміння явища.

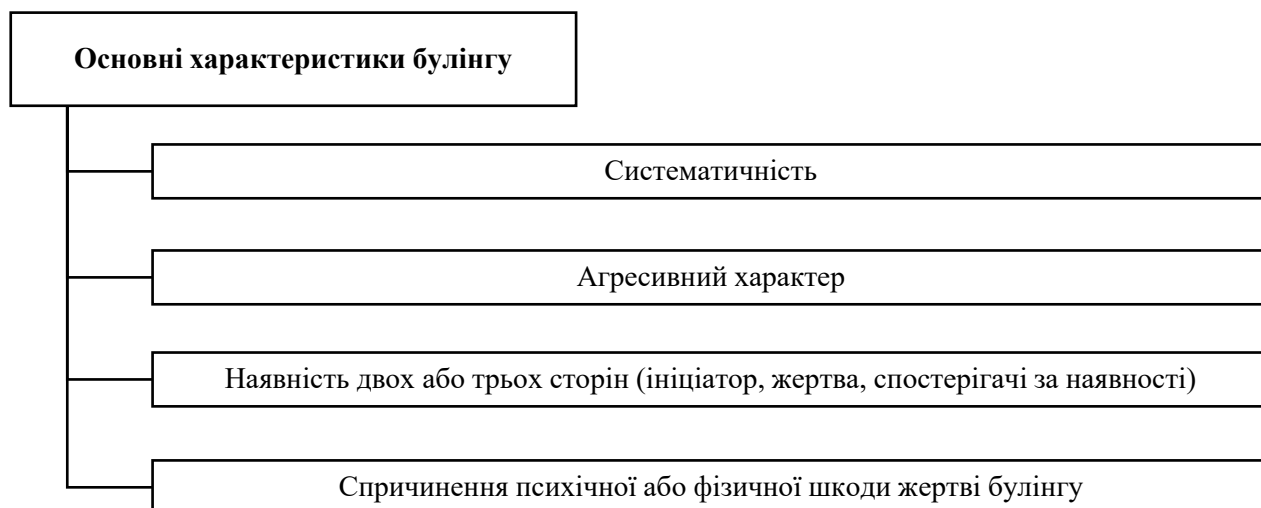

Рис. 1.3. Узагальнені основні характеристики булінгу

Тобто, наприклад, при підготовці програми для ініціативи з протидії булінгу доцільно об'єднати ці дві сфери для того аби покращити розуміння, глибину аналізу явища булінгу. Тобто варто зробити теоретичний мета-аналіз концептуалізації явища в обох сферах для того, щоб чіткіше окреслити термін у межах самого проєкту. Та, відповідно, сформулювати більш релевантні та вдалі шляхи інформування щодо явища булінгу та його наслідків, причин тощо. А також такий мета-аналіз та розуміння можливих причин, передумов явища допоможе розробити більш ефективні механізми з протидії булінгу в освітніх закладах.

РОЗДІЛ 2

ІНІЦІАТИВИ З ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ

2.1 Вимірювання ефективності ініціатив

Вимірювання ефективності інформаційних проєктів або ініціатив з протидії булінгу є важливим етапом їх проведення. Саме за допомогою коректного вимірювання рівня ефективності проєкту, можна визначити позитивні та негативні зміни або ж загальний вплив, який викликав проєкт; виокремити проблематичні етапи або рішення пов'язані з проєктом; з'ясувати що варто змінити для покращення результатів при проведенні подібних ініціатив у майбутньому тощо. Тобто саме вимірювання ефективності проєкту є його вирішальною частиною, що допомагає сформулювати більш повні та плідні підсумки.

У цьому підрозділі було розглянуто теорію змін для визначення ефективності інформаційних проєктів. Згідно з визначенням наведеним у праці «Шлях до результатів» Лінди Дж. Морри Імас та Рей К. Ріст (2015): «...теорія змін – представлення того, як, згідно з очікуваннями, інтервенція повинна забезпечити потрібні результати» (с.115). До моделі теорії змін входить всього п'ять різних компонентів, які разом визначають ефективність певного проєкту: залучені ресурси, заходи, короткострокові результати, довгострокові результати і загальні впливи (див.рис.2.1.).

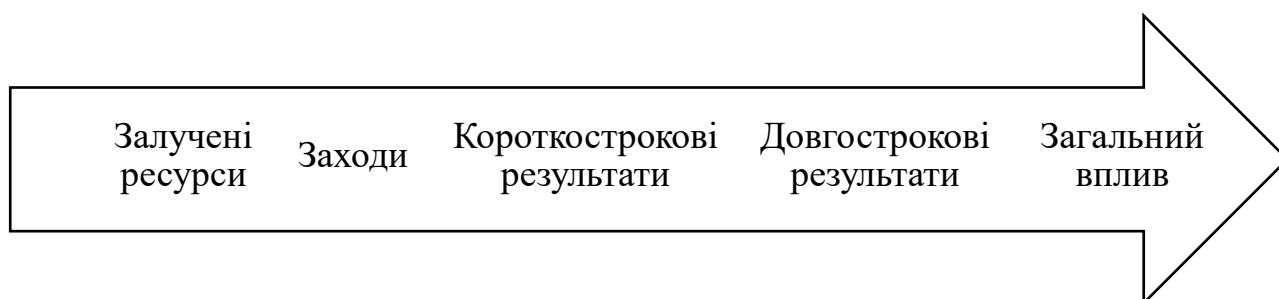

Рис. 2.1. Схематичне зображення моделі теорії змін (ланцюжок результатів)

Прикладом залучених ресурсів є вкладені у проєкт кошти, використані допоміжні матеріали, обладнання, задіяний персонал тощо. Під заходами розуміються різноманітні заплановані дії, що допомагають досягненню кінцевої мети інформаційного проєкту. Результати ініціатив поділяються на короткострокові та довгострокові. Відповідно перші – це реальні продукти проєкту, кількість яких ми можемо певним чином зафіксувати; а другі – це ті результати, яких ми безпосередньо прагнемо, наприклад, певні поведінкові зміни (приміром подолання звички тютюнопаління). У той час як впливи – це певні більш глобальні та стабільні результати, які є наслідком накопичення певної кількості довгострокових результатів. Перші два компоненти теорії змін відповідають моніторингу якості реалізації, а короткострокові, довгострокові результати та загальний вплив відносяться до моніторингу саме результатів проєкту.

Оскільки довгострокові наслідки та вплив проєкту є досить комплексними компонентами теорії змін та виконуються у продовж певного значного проміжку часу, в ініціативах також існують проміжні менш масштабні показники, що відповідають короткостроковим результатам. Саме вони визначають досягнення кінцевої мети. Тобто існують певні влаштовані проєктом заходи, що мають на меті виконання конкретно визначених показників (у кількісному або якісному вимірах), які призведуть до реалізації відповідно поставлених глобальних результатів. Такі показники мають назву індикаторів успіху. Наприклад, організовано курс для студентства перших років навчання щодо тематики гендерної рівності. Одним із показників або індикаторів успіху проведеного курсу у цьому випадку може виступати зменшення рівня дискримінації, зумовленою гендерною приналежністю серед студентства на певний заздалегідь визначений відсоток. Відповідно довгостроковим результатом може стати підвищення обізнаності щодо тематики гендерної рівності серед українського студентства.

Таким чином, для визначення ефективності певного інформаційного проєкту варто сформулювати які саме результати та, відповідно, показники

важливі для цієї конкретної ініціативи. Важливим є визначення контексту та основних припущень, які перевірятимуться ефективністю проєкту. «Визначаючи логіку програми, необхідно також визначити, які припущення вони роблять стосовно процесу змін. Після цього можуть бути вивчені та перевірені в рамках оцінки припущення, що становлять найбільший ризик для інтервенції (ключові припущення)» (Морри Імас Дж Л., Ріст К. Р., 2015, с.164).

Також для більш успішного формулювання визначення ефективності проєкту, варто враховувати зовнішнє середовище, у межах якого здійснюється ініціатива. Наприклад, якщо курс для студентів та студенток перших років навчання з питань гендерної рівності буде проведено серед українського студентства та іранського студентства, то припущення щодо визначення ефективності для однакового проєкту у відмінних умовах буде сформульовано по-різному.

Оскільки у Ірані згідно зі статистикою Світового банку станом на 2018 рік, наприклад, 20,1% непрацевлаштованих громадян та 10,1% непрацевлаштованих громадян. У той час як в Україні кількість непрацевлаштованих громадян та громадян майже однакова, 10,5% та 8,1% відповідно. Можна зробити припущення, що це може свідчити про рівень зайнятості жінок у репродуктивній праці в обох країнах. Відповідно, також про певні поширені уявлення у цих суспільствах щодо ролі жінки у них. Тому значимість результатів цього курсу в різних країнах та, відповідно, показники виміру їх ефективності будуть відмінними. Адже початкова ситуація щодо обізнаності щодо тематики гендерної рівності у різних середовищах, різних суспільствах відрізняється.

У фонді В.К. Келлога (2004) було розроблено шаблон побудови моделі теорії змін. Шаблон складається з 6 пунктів: проблема або питання, потреби спільноти (якщо було проведено оцінку або пріоритизацію потреб), бажані результати (короткострокові та довгострокові результати, вплив), впливові фактори, стратегії, припущення. Шаблон було створено для спрощення процесу подання грантових заявок та роз'яснення аплікантам потрібних структурних

одиниць проєктів для їх подальшого розгляду. Тобто, окрім вище описаного ланцюжка змін або ж схематичної моделі теорії змін, також можна використовувати цей шаблон для того аби розписати усі складові певної ініціативи.

Підсумовуючи, при визначенні ефективності інформаційних проєктів доцільним буде побудувати модель теорії змін. Головним аспектом є саме формулювання основних припущень, які буде реалізовано за допомогою проєкту та на основі яких безпосередньо перевірятиметься його ефективність. Зобразити таку модель можна у формі блок-схеми, що базується саме на припущеннях пов'язаних з результатами ініціативи, або ланцюжка результатів. Окрім цього, можна зобразити теорію змін більш широко у формі логічної структури. Тобто матриці, що ієрархічно будує причинно-наслідкові зв'язки між чотирма основними пунктами теорії змін: залучені ресурси; процеси та заходи; короткострокові та довгострокові результати, впливи; призначення й цілі програми, політики або проєкту. Або ж за допомогою шаблону, який було розроблено у фонді В.К. Келлога.

Таким чином, теорія змін допомагає сповна визначити ефективність проведеного проєкту, а також конкретизувати основну мету та завдання окремої ініціативи. Тобто за допомогою створеної для інформаційного проєкту моделі можна структурувати головні результати, припущення та цілі ініціатив та відповідно після перевірити правильність та повноту їх виконання.

Однак важливим аспектом перевірки реалізації окремих ланок моделі теорії змін є час проведення інформаційного проєкту. Адже аби, наприклад, визначити реалізацію довгострокових результатів або ж загального впливу треба, щоб після завершення ініціативи пройшов певний час. Тобто за допомогою теорії змін можна вимірювати також результативність проєкту, що буде базуватися у першу чергу на реалізації короткострокових результатів. Отже, у цьому дослідженні буде визначено саме результативність DOCU/ТИЖНЯ проти булінгу та побудовано схематичне зображення моделі теорії змін для цього проєкту.

2.2 Ініціативи з протидії булінгу в Україні

Після розгляду центрального поняття цього дослідження у законодавчій літературі, в Україні тематика булінгу стала більш актуальною та поширеною на рівні суспільного дискурсу. Відповідно з'явилося більше різноманітних ініціатив та проєктів з протидії явищу булінгу в освітньому середовищі. Існують великі проєкти від державних установ та від окремих організацій або угруповань активістів. У цьому підрозділі окреслено зміст різноманітних українських ініціатив з протидії булінгу. Однак ДОСУ/ТИЖДЕНЬ проти булінгу було описано та проаналізовано окремо у наступному розділі цієї кваліфікаційної роботи.

Загалом, метою подібних ініціатив є інформування про явище булінгу, його основні прояви, наслідки, характеристики тощо. Подібні ініціативи використовують різноманітні шляхи для поінформування щодо явища булінгу учасників та учасниць освітнього процесу та суспільства в цілому.

Найбільшим подібним державним проєктом є «Я маю право!». Проєкт організовано за сприяння Національної поліції України та Міністерства юстиції України. В його межах у 2018 році було розпочато інформаційну кампанію #СтопБулінг. Ініціативу було зорієнтовано на дітей та їхніх батьків з метою зменшення рівня булінгу в українських навчальних закладах шляхом надання інформаційних матеріалів щодо ситуацій пов'язаних з цим явищем. В інформаційній кампанії було надано роз'яснення щодо того що таке булінг та які види його існують; як саме варто діяти, якщо ти став спостерігачем булінгу; як ефективно запобігти булінгу та допомогти вирішити подібні конфліктні ситуації тощо (Міністерство юстиції України, 2018).

Також у межах проєкту «Я маю право!» з 16 до 20 вересня 2019 року було проведено Всеукраїнський тиждень з протидії булінгу, під час якого відбувалися право просвітницькі заходи, що в першу чергу було спрямовано на інформування учасників та учасниць освітнього процесу по всій території України щодо

запровадження адміністративної відповідальності за вчинення булінгу (Міністерство юстиції України, 2019).

Деякі ініціативи з протидії булінгу є більш локалізованими, яскравим прикладом подібної ініціативи є місячник «Зупинимо булінг разом!», що було організовано Департаментом освіти та науки одеської міської ради. Згідно з підсумками проведення у закладах загальної середньої освіти було встановлено, що доцільним буде продовження системної та послідовної роботи щодо виявлення, припинення та профілактики будь-яких проявів булінгу по відношенню до учасників освітнього процесу (Департамент освіти та науки одеської міської ради, 2018).

Окрім державних ініціатив, різноманітні міжнародні організації влаштовують інформаційні кампанії з протидії булінгу. Наприклад, Дитячим фондом ООН (UNICEF) у червні 2019 року було організовано конференцію «End Violence Against Children», що мала на меті зібрати представників та представниць державного управління, громадян, донорів, міжнародних та національних експертів тощо задля обговорення тематики дитячого насилля. Зокрема було окреслено можливі варіанти зменшення кількості дитячого насилля шляхом своєчасного реагування та надання більш ефективної допомоги (UNICEF, 2019). Наразі, згідно з офіційним сайтом, увагу UNICEF більше сфокусовано на явищі кібербулінгу та поширенні основ інтернет-безпеки для дітей.

Такого роду інформаційні кампанії ще організовуються безпосередньо і для учасників та учасниць освітнього процесу. Наприклад, існує адвокатська ініціатива «СтопБулінг», головною метою якої, згідно з офіційною сторінкою на Фейсбуці, є координація адвокатів у кейсах, в яких присутні ознаки наявності булінгу; підвищення поінформованості учасників та учасниць освітнього процесу, зокрема, суспільства загалом, щодо питань пов'язаних з явищем булінгу. Ініціативу було створено у 2019 році, та вже за цей час учасники та учасниці ініціативи долучилися до створення декількох масштабних проєктів з протидії булінгу: Всеукраїнський тиждень з протидії булінгу 2019 року та Human

Rights Week 2019, що було організовано за участі Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Також ініціативою регулярно проводяться лекції для учасників та учасниць освітнього процесу з метою підвищення правової обізнаності у навчальних закладах.

Деякі інформаційні кампанії обмежуються тільки використанням мережі Інтернет. Прикладом такої онлайн-ініціативи з протидії булінгу є проєкт 2017 року, який було організовано за участі UNICEF та уряду Німеччини. У межах проєкту було створено інформаційний сайт. На сайті розміщено вказівки та поради для дітей та дорослих, а ще психологічний тест для дітей «Перевір свою дружбу» та відео-історії пов'язані з булінгом. Більше того, на сайті окреслено основні ознаки булінгу та як саме можна розпізнати це явище у навчальному колективі. На сайті соціальної маркетингової команди (*social marketing team*) Practicum у статті «5 успішних соціальних інформаційних кампаній» щодо описаної ініціативи зазначено: «Завдяки кампанії проблема булінгу була актуалізована серед школярів та їх батьків. Дорослі та діти дізналися про небезпеку і серйозність проблеми; про те, як визначити що саме є булінгом та як з цим боротися» (Залєвська К, «5 успішних соціальних інформаційних кампаній»).

Іншим прикладом онлайн-ініціативи є український громадський проєкт відкритих онлайн-курсів Prometheus за підтримки фонду «Відродження». У квітні 2019 року проєкт розпочав курс повністю присвячений явищу булінгу – «Протидія та попередження булінгу в закладах освіти». Головною метою курсу є навчити як розпізнавати ситуації булінгу та як вчасно і правильно реагувати на прояви явища в навчальному середовищі. У якості спікерів було запрошено Миколу Кулебу – Уповноважений Президента України з прав дитини; Анастасію Дьякову – національний експерт із захисту дітей від насильства Офісу Уповноваженого Президента України з прав дитини; Дмитра Щебетюка – засновник ініціативи «Доступно. UA» (Prometheus: Протидія та попередження булінгу (цькуванню) в закладах освіти, 2019).

Окрім вже зазначених вище проєктів, різноманітними організаціями також розробляються навчальні профілактичні плани, що спрямовані на протидію булінгу. Деякі з таких планів є у безкоштовному доступі в мережі Інтернет і є доступними для будь-якого навчального закладу. Наприклад, однією неприбутковою організацією «Повага дією», що займається розвитком соціального та емоційного інтелекту дітей у шкільному середовищі, за задумом «Пітер Ярроу Продакшнз» і «Педагоги за суспільну відповідальність» було розроблено анти-булінгову програму навчання «Не Смійся Наді Мною». Просвітницько-профілактичну програму було адаптовано для дітей 2-5 та 6-8 класів школи, а також для позашкільних заходів та літніх таборів (Рерден Л.П., 2013). Організація безкоштовно надає вже розроблену програму та рекомендації до неї. Більше того, «Повага дією» проводить спеціальну професійну підготовку для викладачів задля забезпечення більш ефективного засвоєння дітьми програми.

Прикладом іншої схожої освітньої програми може слугувати курс розроблений ГО «Студена» та студією онлайн-освіти EdEra «Недискримінаційний підхід у навчанні», що є безкоштовним та доступним для всіх охочих. Загалом, згідно з інформацією на сайті курс було підготовлено для вчителів початкових класів, шкільної адміністрації, батьків школярства та усіх, хто цікавиться недискримінаційним вихованням. Курс було розпочато у 2018 році та всього він складається з 9 модулів, один з яких присвячено явищу булінгу. Модуль має назву «Протидія цькуванню» та був створений тренеркою з питань протидії усім формам дискримінації та ксенофобії ГО «Донбас СОС». На сайті ще зазначено, що у цьому модулі окреслено основні визначення поняття булінгу, а також розглянуто практичні приклади проявів явища. У результаті набутих знань, як вказано на веб-сайті EdEra, можливим стане формулювання власного плану з протидії булінгу для навчального закладу (EdEra-Studena: Inc Недискримінаційний підхід у навчанні, 2018).

У сфері мистецтва тематика булінгу стала теж досить поширеною та висвітлюється у різних його проявах. Яскравим прикладом таких мистецьких

ініціатив з протидії булінгу є пісні від Ріанобой та Alyona Alyona. А також флешмоб #ВсеЩоТебеНеВбиває.

Ресурс The Village описує кліп до пісні «Булінг» реп-виконавиці Alyona Alyona: «У відео співачка як супергеройка встає на захист скривджених і дає здачі компанії хлопців – в образі баскетболістки, гота, панка» (Тунік Ю., 2019). З 9 вересня (дати прем'єри кліпу на YouTube) музичний кліп Alyona Alyona було переглянуто 1 055 692 разів станом на 11.03.2020. Тобто подібні ініціативи теж поширюють та, загалом, піднімають дискурс щодо тематики булінгу у суспільстві. Адже за допомогою вже набутої популярності виконавиця може звертати увагу своєї аудиторії на певні аспекти та явища суспільного життя.

Ще у квітні 2018 року музичним гуртом Ріанобой також було випущено кліп присвячений тематиці булінгу. У відео зображено підлітків, яких ображають однолітки, але яким ніхто не допомагає певним чином вирішити ситуацію булінгу. З моменту прем'єри музичного кліпу на YouTube відео назбирало 2 064 550 переглядів станом на 11.03.2020.

Більше того, солістом музичного гурту було організовано флешмоб з хештегом #ВсеЩоТебеНеВбиває. Згідно з ресурсом Zmīna, Дмитро Шуров (соліст гурту Ріанобой) таким чином пояснює причини створення флешмобу: «Тож ми вирішили розпочати флешмоб з хештегом #ВсеЩоТебеНеВбиває, оскільки потрібно ділитись такими історіями. Адже зараз у тренді успіх, і всі пишуть про злети. А треба розказувати і про падіння» (Музика проти булінгу: Ріанобой розказав, чому зняв кліп про цькування, 2018). До флешмобу також було залучено різноманітних відомих людей, наприклад, музикантів, співаків, акторів тощо. Тобто такого роду мистецькі інформаційні проекти теж стають джерелом поширення та надання інформації щодо явища булінгу.

Також існують маркетингові кампанії, що повідомляють про ситуації булінгу. Прикладом подібної кампанії є ініціатива «Sprite Refresh Confidence» організована Coca-Cola Україна. Згідно з офіційним сайтом підприємства: «Для цього проєкту Sprite залучив двох хайпових лідерів думок: шоумен Олексій Дурнєв та реп-виконавиця Alyona Alyona. На своїх сторінках соціальних мереж

вони розповідали про свої історії, пов'язані з булінгом та закликали підписників ділитися своїми історіями, тим самим підтримуючи один одного та нагадуючи про важливість залишатися самим собою» (Редакція Journey в Україні, 2019).

Таким чином, ініціативи з протидії булінгу в Україні можна умовно поділити відповідно до продуктів діяльності проєктів на такі підвиди: профілактичні програми для навчальних закладів, просвітницькі кампанії та контент розважального характеру (див. рис.2.2.).

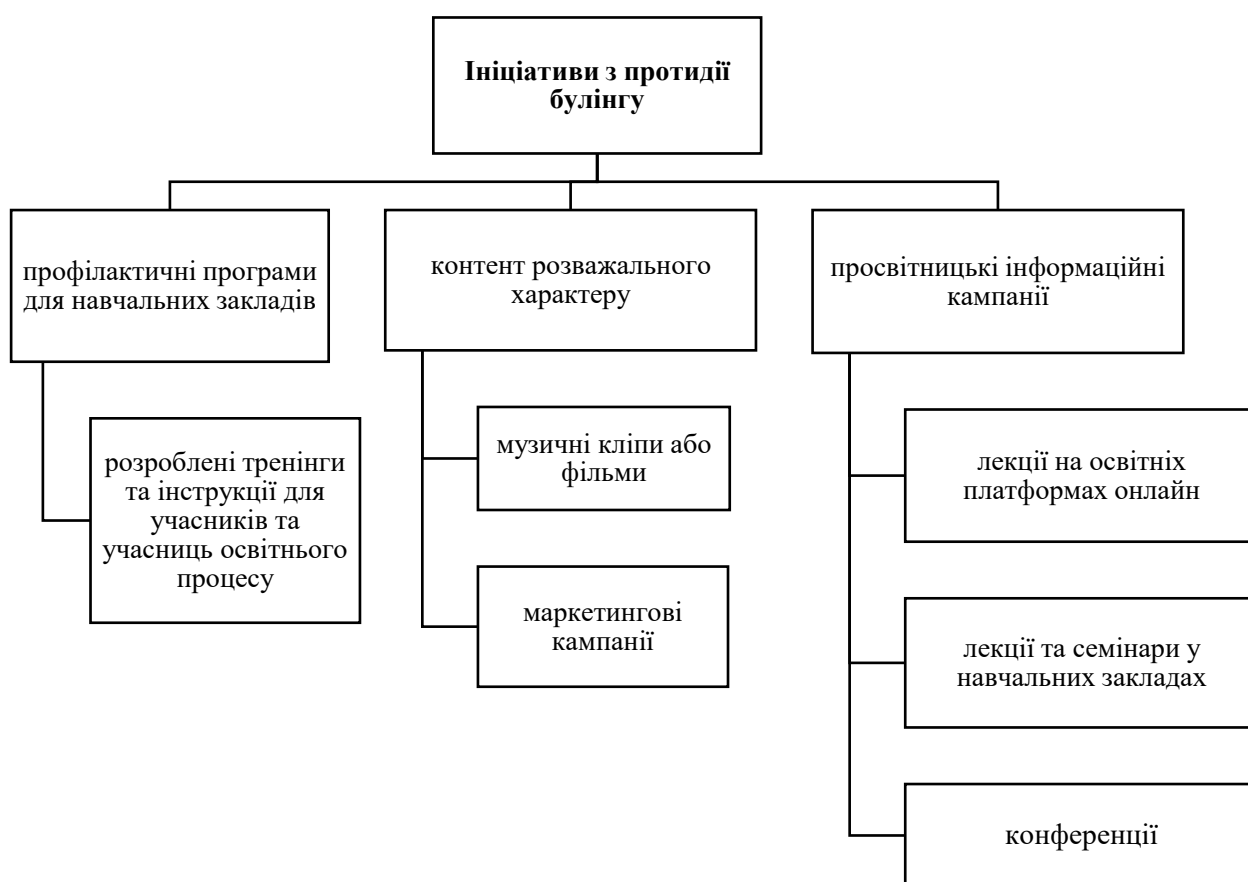

Рис. 2.2. Умовна класифікація ініціатив з протидії булінгу в Україні

Отже, у розділі було розглянуто теорію змін як доцільну модель для визначення ефективності проведеної ініціативи та відповідно окреслено її основні компоненти. Основні ланки моделі теорії змін є короткострокові та довгострокові результати, ресурси та заходи, загальний вплив. Також важливими етапами побудови моделі теорії змін є формулювання основних припущень та індикаторів успіху, за допомогою яких визначається ефективність проведеного

інформаційного проєкту. Тобто задля визначення результативності проєкту DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу в емпіричній частині цієї кваліфікаційної роботи буде використано саме описаний у підрозділі 2.1 підхід.

Окрім цього, було систематизовано основні українські ініціативи з протидії булінгу. Ініціативи було класифіковано відносно результатів діяльності, наприклад, розроблення тренінгів для учасників та учасниць освітнього процесу, створення певного мистецького або ж розважального контенту, проведення конференцій з центральної тематики тощо. Таким чином, було виокремлено три підвиди ініціатив з протидії булінгу: профілактичні програми для навчальних закладів, просвітницькі інформаційні кампанії та контент розважального характеру.

РОЗДІЛ 3

ВИЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ПРОВЕДЕНОЇ ІНІЦІАТИВИ DOCU/ТИЖДЕНЬ ПРОТИ БУЛІНГУ

3.1 Методологічні засади дослідження

1. Тип дизайну дослідження

В першу чергу важливим буде зазначити, що у межах цього дослідження було обрано квазі-експериментальний підхід до визначення результативності проведеного проєкту. Цей тип дизайну не передбачає виокремлення випадковим чином двох еквівалентних груп опитуваних (експериментальної та контрольної) для можливості здійснення подальшого порівняння (Морри Імас Дж Л., Ріст К. Р., 2015, с. 226-227). У цьому випадку групи вже було сформовано до початку проведення дослідження, адже групами виступали шкільні колективи різних років навчання (5-7 та 10 р.н.).

Таким чином, групи порівнювалися окремо відповідно до отриманих результатів анкетування до та після проведення ініціативи. Наприклад, деякі питання та віяла відповідей до них або ж застосовані шкали повторювалися у анкетах до та після проведення ініціативи аби мати змогу порівняти відповіді опитаного школярства.

Відповідно, на основі цього дизайну було сформульовано основне припущення та індикатори успіху для проведеної ініціативи DOCU/ТИЖНЯ проти булінгу.

2. Опис вибірки

Доцільно також виокремити більш детальну інформацію щодо отриманої вибірки. По-перше, проведені у межах дослідження опитування є суцільними. Було опитано до та після проєкту усі 4 шкільні колективи спеціалізованої школи №16 міста Києва, у яких безпосередньо проводилася ініціатива DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу: колективи на 5, 6, 7 та 10 роках навчання. Єдине, що могло підвищити похибку отриманих результатів, є відсутність

деяких осіб зі шкільних колективів під час учбового процесу. Тобто саме під час проведення анкетування. Однак у середньому різниця у присутності під час проведення двох анкетувань складає 2-3 людини, що не є критичним.

Всього у результаті попереднього анкетування було опитано 89 учнів та учениць спеціалізованої школи №16 міста Києва чотирьох різних років навчання. З 10 року навчання було опитано 19 учнів та учениць; з 7 року навчання брали участь в опитуванні 21 особа; з 6 року навчання – 24 людини; а з 5 року навчання – 25.

У той час як у результаті другого анкетування всього було опитано 85 учнів та учениць. З 10 року навчання було опитано трохи менше осіб – 14 учнів та учениць; з 7 року навчання кількість осіб не змінилася порівняно з попереднім опитуванням; з 6 року навчання – 27 дітей; з 5 року навчання – 23.

3. Анкети

Для проведення опитування було розроблено дві окремі анкети. Одна надавалася респондентам та респонденткам для заповнення до проведення ініціативи, а інша – після проведення.

Перша анкета складається з п'яти блоків (див. додаток А). Перший блок відповідає за уявлення загальної атмосфери у шкільному колективі. У блоці було використано питання щодо частоти проведення спільних подій у навчальному колективі та щодо дружності учнівства у ньому. Декілька питань було побудовано за допомогою 5-бальної шкали Лайкерта, для побудови інших було використано номінальну шкалу. Усі питання цього блоку були закритого типу з одним варіантом відповіді.

Другий блок стосується безпосередньо позиції респондента або респондентки у навчальному колективі. У цьому блоці переважають питання зі 5-бальною шкалою Лайкерта. Опитаним надавалося окремо вісім різних тверджень, де потрібно було обрати наскільки учень та учениця згодні з ними. Чотири твердження мають більш позитивне забарвлення, наприклад: «Я товаришую з більшістю однокласників»; інші 4 твердження мають відповідно більш негативне забарвлення: «Я боюся висловлювати свою думку у присутності

однокласників». Також було представлено ще два питання з використанням номінальної шкали, що були пов'язані з компанією товаришів та товаришок опитаних дітей. Усі питання у цьому блоці були закритого типу з вибором однієї відповіді.

Третій блок складається зі питань щодо конфліктних ситуацій у навчальному колективі. В першу чергу цей блок було розроблено для фактичного виявлення існування явища булінгу у колективі респондента або респондентки. Саме за допомогою поставлених питань можна було виокремити конфліктні моделі поведінки, які описують опитані діти своїми відповідями, що, відповідно, можуть вважатися проявами булінгу. У блоці для деяких питань було використано 5-бальну шкалу Лайкерта, у інших питаннях було використано номінальну шкалу або ж порядкову. Більшість питань були закритого типу з одним варіантом відповіді. Однак частина питань закритого типу мали декілька допустимих варіантів відповідей. Наприклад, запитання щодо дій, які зазвичай складають частину конфліктної ситуації між однокласниками, у якому учнівство могло обрати стільки варіантів, скільки вважало потрібним.

Четвертий блок анкети було фокусовано на ідеях та роздумах опитаного школярства пов'язаних з явищем булінгу. В основному питання у цьому блоці були відкритого типу, які розмежовувалися питаннями з дихотомією з варіантами відповіді «так або ні». Наприклад, у питанні «На твою думку, чи існує булінг у твоєму класі?» респонденту або респондентці було запропоновано обрати варіанти «так» чи «ні». А питання «Вкажи, будь ласка визначення поняттю «булінг». Як ти розумієш це явище?» було відповідно відкритого типу.

Останній блок – соціально-демографічний. За допомогою цього блоку було виявлено рік навчання, вік, стать опитаних тощо. Частина питань було сформовано за допомогою номінального типу шкал, закритого типу з одним варіантом відповіді. Окрім питання щодо року навчання та віку, де респондент або респондентка вказували відповідне числове значення.

Після проведення попереднього опитування було зібрано короткі відгуки респондентів та респонденток щодо вражень від заповнення анкети, які пізніше

було використано для покращення наступного анкетування. Зокрема було приділено окрему увагу аспектам анкети, що видалися дітям незрозумілими. Наприклад, окремим респондентам та респонденткам не одразу було зрозуміло чи варто підписувати анкету іменем і прізвищем, хоча на першій сторінці зазначено «В анкеті не потрібно вказувати своє ім'я та прізвище». Тому наступного разу саме цьому аспекту було приділено більше уваги. Також учням та ученицям не сподобався розмір анкети, тому наступне опитування було трохи спрощене. Було прибрано питання, які не було сенсу питати при повторному анкетуванні, тобто, які не змінювалися у зв'язку з проведенням ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу. Також було додано внизу анкети кількість сторінок у форматі «номер сторінки/загальна кількість сторінок» аби дітям було зручніше розуміти на якому саме етапі заповнення анкети вони знаходяться.

Отже, друга анкета (див. додаток Б) складається з чотирьох блоків. Перший блок співпадає з другим блоком першої анкети та містить ідентичні питання. Другий блок безпосередньо стосується явища булінгу. У ньому містяться як питання закритого типу з одним або декількома варіантами відповідей, так і питання відкритого типу. Наступний блок схожий за змістом на другий блок цієї анкети, однак стосується явища кібербулінгу, яке цікавило безпосередньо організаторів та організаторок DOCU/ТИЖНЯ проти булінгу. Останній блок – соціально-демографічний та є абсолютно ідентичним до п'ятого блоку першої анкети.

Після опитування всі отримані результати було закодовано у двох масивах комп'ютерної програми для обробки статистичних даних SPSS. Іншими словами, було окремо створено два масиви з результатами анкетування до та після проведення проєкту. Однак для аналізу також сформовані масиви об'єднувалися задля більш зручного порівняння отриманих результатів.

4. Особливості польового етапу дослідження

Варто ще окреслити певні особливості проведення цього дослідження. По-перше, оскільки вік респондентів та респонденток є нижчим за 18 років, анкетування було проведено у межах самої ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти

булінгу. Тобто питанням щодо дозволу проведення опитування в обраному навчальному закладі займалася організаторська команда проєкту. У той час як складанням, збором та аналізом даних займалася безпосередньо дослідниця та авторка цієї кваліфікаційної роботи.

До змісту сформованих дослідницею анкет було додано деякі окремі питання, що цікавили саме організаторів та організаторок проєкту (зокрема, питання, які стосуються кібербулінгу). Однак вони не були використаними дослідницею під час проведення аналізу у цій роботі.

По-друге, збір даних проводився під час учбового процесу, на окремо виділених заняттях. Для заповнення анкети учням надавалося 45 хвилин. Крім цього, ще однією особливістю цього опитування, а точніше проведення його польового етапу, є присутність шкільної психологині та час від часу класних керівників та керівниць колективів. Наприклад, психологиня з обраного навчального закладу супроводжувала дослідницю під час проведення опитування.

Відповідно, можна констатувати її періодичне втручання у процес анкетування – надання некоректних відповідей на запитання дітей щодо анкети. Прикладом є відповідь на питання учнівства в одному з колективів щодо наявності варіанту «Інше» та його значення у питанні щодо статі респондента або респондентки в останньому блоці анкети. Шкільна психологиня на це питання з боку учнівства не надала можливості відповісти дослідниці, надаючи відповідь самостійно у невідповідній гумористичній манері.

Щодо присутності класних керівників та керівниць, з їхнього боку було помічено зверхнє ставлення до учнівства. Іноді, коли класний керівник або керівниця, виходили із кабінету, де проводилося опитування, діти вважали доцільним сповістити дослідницю про несправедливе ставлення до них та пригнічення учнівства з боку вчительського складу. Більше того, деякі класні керівниці досить некоректно розмовляли з дітьми під час проведення опитування, роблячи учням та ученицям зауваження у досить грубій формі.

3.2 Схематична модель теорії змін для ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу

Задля визначення результативності проведеної ініціативи з протидії явищу булінгу варто спершу побудувати схематичне зображення моделі теорії змін або ж ланцюжок результатів, згідно з описом у підрозділі 2.1 цієї роботи.

Для того аби мати змогу побудувати схематичне зображення моделі теорії змін для ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу спочатку буде проведено детальний аналіз наповненості самого проєкту. У якості головних джерел інформації було використано офіційний веб-сайт ініціативи та статті DOCU/БЛОГ з офіційного веб-сайту міжнародного фестивалю документального кіно про права людини Docudays UA. Тобто для здійснення опису та аналізу обраної ініціативи було використано інформацію про проєкт, лише яка знаходиться у публічному доступі.

1. Залучені ресурси

Першою частиною ланцюжка результатів, що потребує розгляду, є залучені до ініціативи ресурси. Можна виділити декілька видів залучених ресурсів, про які зазначено на офіційному веб-сайті проєкту: фінансові партнери, медіа партнери, державні органи влади та інші організації.

У першу чергу буде розглянуто саме фінансову підтримку ініціативи. Згідно з офіційним веб-сайтом проєкту фінансовими партнерами ініціативи виступають: Міжнародний фонд «Відродження», Національний фонд з підтримки демократії (NED), Посольства Нідерландів, Швеції та США в Україні. У відкритому доступі перебувають дані щодо отриманих грантових коштів лише від Міжнародного фонду «Відродження» та Національного фонду з підтримки демократії.

У загальному переліку наданих різноманітним українським громадським організаціям грантів на веб-сайті Міжнародного фонду «Відродження» не міститься грантової заявки або підтвердження отримання гранту, у якій би було вказано саме ініціативу DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу. Оскільки ініціатива

бере початок від організаторів міжнародного фестивалю документального кіно про права людини Docudays UA було також перевірено останні грантові кошти, що було видано на потреби фестивалю. Але виявилося, що останні кошти було виділено у 2018 році на створення правозахисного департаменту та організацію правозахисної програми 16-го Міжнародного фестивалю документального кіно про права людини Docudays UA. У той час як ініціативу DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу було проведено наприкінці 2019 року. Тобто не можна стверджувати точно, що отримані кошти могло бути використано зокрема на проведення ініціативи з протидії булінгу.

На відміну від усіх інших фінансових партнерів на веб-сайті Національного фонду з підтримки демократії розміщено більш актуальну та релевантну інформацію щодо отриманих грантових коштів. У 2019 році організації Docudays було виділено \$35,000. Назва проєкту теж не містить назви ініціативи з протидії булінгу. Але з огляду на часовий проміжок можна зробити припущення, що виділені кошти могли бути залучені зокрема до бюджету ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу.

Крім цього, вартим уваги є те, що грантові кошти від Міжнародного фонду «Відродження» для Docudays UA видано громадській організації «Південь», як зазначено у більш детальному описі гранту на веб-сторінці цього фонду. У той час як на веб-сайті Національного фонду з підтримки демократії організацією, що отримує грант вказано «Docudays».

Також на офіційному веб-сайті ініціативи вказано різноманітних медіа партнерів, які розміщували інформацію щодо проведення ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу та поширювали матеріали стосовно процесу проведення проєкту. Прикладом таких медіа партнерів є такі організації як: Радіо Свобода, Громадське телебачення, Нова українська школа (НУШ), онлайн-ресурс 4mata та Лабораторія психології масової комунікації та медіа-освіти ІСПП НАПН України. Ще вказано партнерів з державних органів влади – Міністерство освіти та науки України та Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, які підтримували проведення ініціативи. Крім

вищезазначених партнерів, зокрема на веб-сайті ініціативи зазначено про деякі інші організації, що підтримували реалізацію проєкту: Українська Гельсінська спілка з прав людини, онлайн-медіа «Освіторія» та онлайн-курси Prometheus, студія онлайн-освіти EdEra.

Підсумовуючи, залучені до реалізації та проведення ініціативи ресурси не є досить детально прописаними та зведеними у, наприклад, певний звіт, що знаходився б у публічному доступі онлайн. Однак умовно можна поділити залучені ресурси на фінансових партнерів, медіа партнерів, державні органи влади та інші організації.

2. Проведені заходи

Наступною ланкою у ланцюжку результатів є визначення проведених заходів, які увійшли до ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу. Згідно з офіційним веб-сайтом проєкту, у межах ініціативи у кожній школі повинно було бути здійснено:

1. Вступний урок щодо тематики документального кіно (адже ініціативу було проведено фестивалем документального кіно про права людини Docudays UA);
2. Урок щодо тематики булінгу та кібербулінгу: ознакам цих явищ, методам протидії, наслідкам тощо;
3. Батьківські збори: надання рекомендацій та загальної інформації батькам щодо реагування на ситуації пов'язані з явищем булінгу;
4. Перегляд та обговорення у шкільному колективі обраної документальної кінострічки про явище булінгу, робота у групах;
5. Підсумковий урок, що стосується узагальнення отриманої інформації, зокрема рефлексії щодо неї.

Тобто ініціатива базувалася на проведенні тематичних уроків, тренінгів та батьківських зборів. Зокрема важливою частиною інформаційного тижня були перегляд та обговорення документального фільму, який описує явище булінгу. Також варто зазначити, що у публічному доступі на офіційному веб-сайті ініціативи наявні інформаційні матеріали для батьків щодо поняття булінгу та

його видів. Методичні матеріали для навчальних закладів доступні тільки для зареєстрованих у проєкті шкіл.

3. Короткострокові та довгострокові результати.

Іншими ланками, що потребують розгляду, є короткострокові та довгострокові результати проєкту. На офіційному веб-сайті DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу зазначено 4 основні завдання, які ставлять собі за мету виконати організатори ініціативи:

1. Підвищення обізнаності учнівства щодо явища булінгу (його форм, проявів, причин та наслідків);
2. Формування негативного ставлення щодо таких актів насилля як булінг, зокрема формулювання в учнівства розуміння явища булінгу як способу приниження гідності людини;
3. Залучення усіх учасників освітнього процесу, зокрема батьків учнівства, до протидії явищу булінгу;
4. Демонстрація того, що документальні кінострічки можна використовувати як вдалий спосіб привернення уваги учнівства до певного явища, його дослідження та глибшого розуміння.

Окреслені завдання можна розподілити на бажані короткострокові та довгострокові результати. Відповідно до короткострокових результатів можна віднести перше завдання ініціативи. Адже проаналізувати обізнаність учнівства щодо явища булінгу (його форм, проявів, наслідків та причин) можна за допомогою повторного опитування після проведення відповідних уроків та іншого роду інтервенцій, що і було зроблено у межах цього дослідження.

Відповідно до довгострокових результатів можна віднести друге та третє завдання проєкту. По-перше, факт успішного залучення усіх учасників освітнього процесу до протидії явищу булінгу можна буде визначити лише через певний проміжок часу. Наприклад, прослідкувавши наскільки більше стали бути залученими батьки або ж викладацький склад, або ж адміністрація школи до вирішення конфліктів, які виникають у шкільних колективах та місять прояви булінгу.

Другим визначеним довгостроковим результатом є виникнення негативного ставлення щодо явища булінгу як актів насилля та приниження людської гідності. Загалом, це завдання можна віднести як до короткострокових, так і до довгострокових результатів. Адже визначити як саме змінилися (якщо змінилися) уявлення учнівства щодо явища булінгу та наскільки негативно забарвленими вони стали можна і одразу після проведення ініціативи. Однак більш точно зрозуміти яким саме чином змінилися уявлення дітей можна тільки з плином часу. Тобто для більш глибокого та повного розуміння щодо вектору змін уявлень та асоціацій учнівства повинен пройти певний проміжок часу. Таким чином, може бути проаналізовано, наприклад, тенденції у зміні кількості нейтральних спостерігачів на захисників жертв булінгу.

Важливим теж буде зазначити, що можна використати деякі з перерахованих завдань ініціативи безпосередньо для формулювання індикаторів успіху.

Проект було проведено не так давно аби можна було робити висновки щодо довгострокових результатів ініціативи. Більше того, отримані дані після анкетування учнівства було зібрано до та після проведення DOCU/ТИЖНЯ проти булінгу. Відтак, висновки та припущення на основі отриманих даних можна робити тільки відносно досягнення короткострокових результатів. Тобто у межах цієї кваліфікаційної роботи визначено чи є ініціатива результативною на прикладі спеціалізованої школи №16 міста Києва.

4. Загальний вплив

Останньою ланкою моделі теорії змін є загальний вплив. На офіційному веб-сайті проекту DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу зазначено, що: «Проект є пілотним, напрацьований у результаті реалізації проекту досвід буде передано в МОН та використано в межах проведення підготовки та перепідготовки вчителів». Тобто загальний вплив проекту можна визначити як створення рекомендацій для підготовки викладацького складу закладів середньої освіти Міністерством освіти та науки України.

Однак ще один загальний вплив можна визначити за допомогою четвертого завдання ініціативи. Адже для відслідковування зміни у динаміці використання документальних кінострічок як матеріалів для навчання, потрібно значно більший проміжок часу. Тому реалізацію цього завдання також можна вважати запланованим загальним впливом ініціативи.

Відповідно, якщо зображувати схематично модель теорії змін ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу, то вона включатиме в себе п'ять різних ланок (див. рис.3.1.).

Рис. 3.1. Схематичне зображення моделі теорії змін (ланцюжок результатів) ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу

Таким чином, було розроблено схематичне зображення моделі теорії змін ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу. За допомогою моделі можна також визначити основне припущення щодо короткострокових результатів ініціативи, що перевірятиметься. Відповідно основним припущенням є *збільшення обізнаності учнівства щодо явища булінгу*. Сформульоване припущення можна виміряти за допомогою декількох показників:

- визначити чи зросла кількість зазначених в анкетах учнівством правильних характеристик явища булінгу після проведення ініціативи;
- виявити наскільки більше респондентів та респонденток (проаналізувати також розподіл по опитаним шкільним колективам) зазначають про наявність явища булінгу у своєму шкільному колективі після проведення ініціативи (та порівняти з фактичною наявністю або відсутністю цього явища у колективі відповідно до зазначених в анкеті характеристик).
- виявити розуміння учнівства можливих причин існування явища булінгу;
- визначити як саме змінилося розуміння учнівства щодо шляхів зменшення кількості цього явища у колективі (якщо такі, на думку учнівства, існують).

Саме на основі зазначеного короткострокового результату, сформульованого у підрозділі основного припущення та визначених показників перевірятиметься виконання індикаторів успіху, обраних для визначення результативності проєкту.

Тобто у підрозділі було висвітлено основний короткостроковий результат, який мав на меті реалізувати проєкт: збільшення обізнаності учнівства щодо явища булінгу (його форм, проявів, наслідків та причин). Визначивши наскільки проєктом є реалізований цей результат, на прикладі шкільних колективів спеціалізованої школи №16 міста Києва, можна буде зробити висновок щодо результативності проведеної ініціативи.

3.3 Визначення результативності проведеної ініціативи відповідно до індикаторів успіху

Наступним кроком перед формуванням висновку щодо результативності ініціативи є виокремлення одного або декількох основних питань, які безпосередньо ґрунтуються на основному припущенні та на які буде надано відповідь у результаті. Отже, основним питанням є *чи збільшилася обізнаність учнівства щодо явища булінгу після проведення ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу?*

Відповідно до сформульованого основного питання та припущення, і зазначених у підрозділі 3.2 показників можна визначити потрібні індикатори успіху, що перевірятимуться у цьому підрозділі. Після, за допомогою визначених індикаторів успіху, можна зробити висновок відповідно щодо результативності проведеної ініціативи. Тобто чим повніше реалізовані індикатори успіху, тим ініціатива може вважатися більш результативною. Отже, було сформульовано чотири індикатори успіху відповідно до окресленого короткострокового результату та визначених показників:

1. Переважна більшість опитаних після проведення ініціативи зазначає у своїх визначеннях основні окреслені характеристики явища булінгу.
2. Відповідність визнання учнем або ученицею наявності явища булінгу (за результатами анкетування після проведення ініціативи) та його фактичної наявності у колективі.
3. Розуміння можливих причин появи або ж існування явища булінгу у шкільному колективі після проведення ініціативи.
4. Обізнаність у різноманітних доцільних шляхах зменшення кількості явища булінгу у шкільному колективі після проведення ініціативи (зокрема демонстрація поінформованості щодо відповідних служб, які займаються явищем булінгу в навчальних колективах).

Отже, перший індикатор успіху полягає у тому, що *переважна більшість опитаних після проведення ініціативи зазначає у своїх визначеннях основні окреслені характеристики явища булінгу*. Під основними окресленими характеристиками явища розуміються ті, що виділено у першому розділі цієї кваліфікаційної роботи: систематичність поведінки; наявність двох або трьох основних сторін (жертви, ініціатора та, за наявності, спостерігачів булінгу); агресивний та негативний характер напружених на жертву дій та спричинення їй чи йому психічної та/або фізичної шкоди (див. рис.1.3.). Усі перелічені характеристики є однаково важливими для концептуалізації центрального поняття. Іншими словами, вони мають однакову вагу та значимість для більш глибокого та повного розуміння явища булінгу.

Підсумовуючи, якщо усі характеристики в однаковій мірі буде згадано переважною більшістю учнівства після проведення ініціативи, то можна зробити висновок, що розуміння явища дійсно покращилося. Тобто опитані учні та учениці стали більш широко та правильно визначати для себе явище булінгу.

Таким чином, згідно з отриманими після опитувань даними можна перевірити виконання першого сформульованого індикатору успіху. Побудувавши дві таблиці сполучення у масивах SPSS, було визначено, що учнівство після проведення ініціативи частково стало краще розуміти явище булінгу. Таблиці було побудовано за використання двох змінних: питання «*Рік навчання*» та питання «*Вкажи, будь ласка, визначення поняттю «булінг». Як ти розумієш це явище?*».

Важливо зазначити, що друга змінна складалася зі відкритого питання, тому його було закодовано у масивах як декілька окремих змінних, які описували основні перераховані вище характеристики явища булінгу. Тобто це такі характеристики: систематичність, наявність трьох сторін та нанесення фізичної та/або психічної шкоди.

Ланку щодо агресивності характеру явища булінгу було вилучено, адже в усього учнівства, що надавали визначення поняттю, булінг асоціюється в першу чергу саме з певними негативно забарвленими та агресивними діями. Загалом,

не вказали визначення поняттю булінгу до проведення ініціативи 13 осіб, тобто 14,6% респондентів та респонденток від загальної кількості опитаних; у той час як після проведення ініціативи ця частка трохи зменшилася, тільки 8,2% опитаних не змогло вказати визначення булінгу у своїх відповідях. Тобто можна зробити припущення, що переважна більшість опитаного учнівства розуміє негативний та агресивний характер явища.

Щодо наявності трьох сторін в ситуації булінгу, то згідно з отриманими відповідями ті, хто вказали визначення поняттю булінгу, зазначають у першу чергу про наявність двох сторін: жертви та ініціатора (-рів) булінгу. Однак варто зазначити, що ні до, ні після проведення ініціативи переважна більшість дітей не почала вживати у наданих ними визначеннях терміни, що позначають сторони булінгу. Іншими словами, не були використані такі слова як жертва, ініціатор, спостерігачі булінгу. Хоча перераховані терміни використовувалися зокрема у деяких питаннях в анкеті, особливо в тій, що надавалася учнівству вже після проведення ініціативи.

Як наслідок, можна зробити припущення, що діти у подальшому не зможуть доцільно вживати та загалом добре оперувати відповідною термінологією для подання заяви про ситуації булінгу на розгляд керівництву навчального закладу, якщо виникне така потреба. Це значно обмежує інформаційну обізнаність школярства щодо тематики булінгу в цілому.

Перед безпосереднім здійсненням аналізу отриманої таблиці сполучень, варто наголосити на тому, що представлені відсотки репрезентують частку від загальної кількості присутнього на опитуванні школярства у кожному колективі окремо. Наприклад, 72% (18 осіб) з 25 дітей на 5 році навчання вказали у своїх визначеннях, що булінг включає в себе нанесення психічної шкоди жертві явища тощо. Також другим важливим аспектом є те, що діти відповідно мали змогу зазначити одночасно декілька характеристик у своїх визначеннях, тому розподіл відповідей окремого навчального колективу в одному рядку у сумі не дорівнюватиме 100%.

Отже, згідно з таблицею 3.1. можна побачити, що, загалом, в опитуванні до проведення ініціативи значна більшість опитаних зазначала в першу чергу про наявність психічної шкоди у результаті булінгу (73 дитини з 89, тобто 82,02% від загальної кількості опитаних). У той час як «фізичну шкоду» згадувало у своїх відповідях лише 30 осіб від загальної кількості опитаних, тобто 33,71%. А про систематичність явища – 7 осіб від загальної кількості опитаних, тобто 7,87%.

Таблиця 3.1. Розподіл відповідей опитуваних до та після проведення ініціативи щодо зазначених характеристик явища булінгу

Рік навчання	Опитування до ініціативи				Опитування після ініціативи			
	Загальна кількість осіб	Психічна шкода	Фізична шкода	Систематичність	Загальна кількість осіб	Психічна шкода	Фізична шкода	Систематичність
5	25	72%	36%	4%	23	91,3%	56,52%	13,04%
6	24	75%	41,67%	4,17%	27	77,78%	66,67%	37,04%
7	21	85,71%	23,81%	14,29%	21	90,48%	71,43%	19,05%
10	19	100%	31,58%	10,53%	14	100%	42,86%	0

Однак після проведення ініціативи ситуація дещо покращилася з огляду на повноту розуміння поняття булінгу. По-перше, згадування «психічної шкоди» у визначеннях явища булінгу зросла приблизно на 6% при повторному анкетуванні (88,24% від загальної кількості опитаних). Особливо яскраво видно цю зміну у відповідях респондентів та респонденток на 5 році навчання. Адже приблизно на 20% більше опитаних вже після проведення ініціативи зазначили у своїх визначеннях про наявність заподіяння психічної шкоди жертві явища у результаті булінгу. Також вартими уваги є дані отримані від школярства на 10 році навчання. Як до, так і після проведення ініціативи усі респондентки та респонденти надали визначення булінгу та включили в нього характеристику щодо надання психічної шкоди жертві явища. Можна зробити припущення, що вік респондентів та респонденток впливає на обізнаність щодо явища булінгу.

По-друге, вже більш значна зміна стосується саме згадування нанесення фізичної шкоди жертві булінгу при визначенні явища булінгу: приблизно на 27% більше з опитаного учнівства зазначили цю характеристику при повторному опитуванні (61,18% від загальної кількості опитаних). Особливо зросла частка згадування цієї характеристики у респондентів та респонденток на 7 році навчання (на 47,62%). Також значно зріс відсоток згадування цієї характеристики на 5 та 6 роках навчання (приблизно 20% та 25% відповідно). В цілому, у кожному навчальному колективі переважна більшість опитаних зазначила про нанесення фізичної шкоди жертві булінгу при визначенні явища. Тільки на 10 році навчання частка різнилась та є трохи нижчою, порівняно з іншими колективами – 42,86%.

Кількість згадування «систематичності» теж дещо зросла при повторному опитуванні (20% від загальної кількості опитаних). Особливо зросла частка респондентів та респонденток, які зазначили про систематичність булінгу на 6 році навчання (приблизно на 33%). Але, загалом, систематичність згадується у визначеннях явища булінгу менше ніж половиною опитаних у кожному навчальному колективі. Це може свідчити про те, що ця характеристика не є сповна засвоєною дітьми після проведення ініціативи. На 10 році навчання ніхто з респондентів та респонденток не зазначили про наявність такої характеристики у своїх визначеннях.

Більше того, результати також було перевірено за допомогою поняття «моди». Було виявлено який варіант відповідей («обрано» або «не обрано») було надано опитаними більше відносно кожної характеристики окремо. Для цього вибірку було поділено у спільному для двох опитувань масиві на дві частини: анкетування до та після проведення ініціативи. Далі було перевірено моду для двох частин вибірки відносно згадування «психічної шкоди», «фізичної шкоди» та «систематичності» у відповідях учнівства. Таким чином, було визначено що і до, і після проведення ініціативи модою для змінної «психічної шкоди» була відповідь «обрано». На відміну від змінної «фізичної шкоди», де до проведення ініціативи модою вибірки була відповідь «не обрано», однак після її проведення

мода змінилася на «обрано». Відносно характеристики «систематичності» модою і до, і після проведення ініціативи залишилася відповідь «не обрано». Це знову підтверджує те, що характеристика «систематичності» не була достатньо згадуваною у відповідях школярства і до, і після проведення ініціативи.

Згідно з описаними вище результатами можна зробити висновок, що характеристики «психічної шкоди» та «фізичної шкоди» було згадано більше ніж половиною учнівства (відповідно 88,24% та 61,18% від загальної кількості опитаних). У той час як «агресивний характер» явища відповідно було зазначено майже у всіх відповідях (окрім тих, хто не вказав визначення взагалі – 8,2%). Тобто, загалом, переважна більшість надає явищу негативний, агресивний характер.

Але характеристики «систематичності» та «наявності двох/трьох сторін» є не настільки повно представленими у визначеннях школярства. Характеристику систематичності у результаті згадувало тільки приблизно 20% від загальної кількості опитаних після проведення ініціативи, що не є навіть чвертю від усіх респондентів та респонденток. Це є досить вагомою проблемою, адже певні одноразові конфліктні ситуації у класі також можуть мати яскравий агресивний характер, жертв та ініціаторів, зокрема у результаті наносити жертві психічну та/або фізичну шкоду. Але ці моделі поведінки не матимуть періодичного або ж систематичного характеру. Саме періодичність або ж систематичність поведінки, згідно з теоретичним розділом цієї кваліфікаційної роботи, вирізняє таку модель поведінки як булінг. Тобто можна зробити припущення, що опитане учнівство наразі не розуміє різниці між поняттям булінгу та будь-якого роду конфліктними ситуаціями, що можуть мати місце у шкільному колективі.

Відносно згадки характеристики щодо наявності сторін у визначеннях школярства, можна зробити висновок, що діти звертають увагу в першу чергу на обов'язкову наявність жертви та ініціатора булінгу. Але не звертають належної уваги на можливість існування ще однієї сторони – спостерігачів. Хоча варто також наголосити, що наявність спостерігачів у ситуаціях булінгу не є

обов'язковою для того аби певна модель поведінки могла вважатися булінгом, тому можна вважати цю характеристику у більшій мірі засвоєною дітьми.

Таким чином, можна зробити висновок, що *перший індикатор реалізовано неповністю*, адже не всі характеристики було зазначено в однаковій мірі переважною більшістю опитаного учнівства після проведення ініціативи. Тобто не всі характеристики явища булінгу було засвоєно учнями та ученицями обраних навчальних колективів. Як наслідок, можна зробити припущення, що у результаті проведеної ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу обізнаність дітей не значно покращилася щодо характеристик, які включає в себе поняття явища булінгу.

Наступним індикатором, виконання якого треба перевірити є *відповідність визнання наявності булінгу та його фактичної наявності у шкільному колективі*. Для перевірки цього індикатора успіху було здійснено декілька етапів.

По-перше, було побудовано таблиці сполучення з відповідями на питання з анкети, яка надавалася дітям до проведення ініціативи.

Варто наголосити, що у цій анкеті замість поняття «булінг» спочатку у змісті питань та відповідей використовується словосполучення «конфлікти між однокласниками». Таку заміну зроблено з метою зменшення впливу на думки респондентів та респонденток відносно відповіді на питання з приводу визначення явища булінгу у передостанньому блоці опитника. Іншими словами, щоб діти менше асоціювали явище булінгу зі згаданим виразом «конфліктні ситуації», за допомогою якого більш завуальовано було представлено основні характеристики булінгу.

Отже, для побудови таблиць сполучення було використано такі питання: *«Чи часто ти спостерігаєш конфлікти між однокласниками?»*; *«Обери дії, що зазвичай складають частину конфліктної ситуації між однокласниками»*; *«Як часто на цих людей спрямовані описані вище дії?»*.

Згідно з таблицею 3.2. у шкільному колективі 5 року навчання в цілому діти більш схильні не спостерігати конфліктів між однокласниками, у той час як вже на 6 та 7 році навчання опитані зазначають про більшу частоту конфліктів.

Однак на 10 році навчання кількість конфліктів між однокласниками зустрічається рідше (66,7% респондентів тяжіють до відповіді «рідко»).

Таблиця 3.2. Розподіл відповідей опитуваних до проведення ініціативи щодо частоти конфліктних ситуацій у колективі

	Чи часто ти спостерігаєш конфлікти між однокласниками? (у відсотках відносно кількості осіб у кожному колективі)				
Рік навчання	1 (Ніколи)	2	3	4	5 (Дуже часто)
5	17,2%	41,4%	31%	3,4%	6,9%
6	7,7%	3,8%	42,3%	38,5%	7,7%
7	0	15,8%	31,6%	42,1%	10,5%
10	11,1%	66,7%	22,2%	0	0

Згідно з таблицею 3.3. на 5 році навчання найбільш спостережуваними проявами конфліктних ситуацій є обзивання (76%) та висміювання (68%). На 6 році навчання учнівство обирало бійки (83,33%), обзивання (75%), висміювання (54,17%), викрадання та псування речей (54,17%). Також трохи менше половини зазначили про наявність морального тиску (41,67%). У той час як на 7 році навчання найбільш спостережуваними є обзивання (85,71%), бійки (66,67%), викрадання та псування речей (61,9%), поширення пліток (57,14%), моральний тиск (47,62%), висміювання (47,62%).

Більш відмінними були відповіді опитаних на 10 році навчання: учнівство зазначило про висміювання (68,42%) та поширення пліток (42,11%). Крім цього, варто звернути увагу, що досить велика частка учнів та учениць на 10 році навчання не спостерігала конфліктів у шкільному колективі, а точніше 31,58%.

Табл. 3.3. Розподіл відповідей опитуваних до проведення ініціативи щодо дій, які складають частину конфліктних ситуацій у колективі

Рік навчання	Обери дії, що зазвичай складають частину конфліктної ситуації між однокласниками. (у відсотках відносно кількості осіб у кожному колективі)								
	Висміювання	Обзивання	Бійки	Фізичні погрози	Ваштування бойкоту	Викрадання та псування речей	Поширення пліток	Моральний тиск	Не спостережас (-ла) конфліктів
5	68%	76%	36%	24%	0	24%	24%	32%	12%
6	54,17%	75%	83,33%	33,33%	4,17%	54,17%	29,17%	41,67%	0
7	47,62%	85,71%	66,67%	33,33%	19,05%	61,9%	57,14%	47,62%	4,76%
10	68,42%	15,79%	0	5,26%	0	15,79%	42,11%	36,84%	31,58%

Отже, якщо зробити припущення, що спостережувані дії є проявами явища булінгу, то на 5 році навчання опитувані більше зазначають про наявність прямого вербального виду булінгу. На 6 та 7 роках навчання з'являються також прояви прямого не тільки вербального, а й фізичного булінгу. Крім цього, на 7 році навчання також з'являються прояви непрямого булінгу, наприклад, поширення пліток. У той час як на 10 році навчання мають місце тільки прямий вербальний вид булінгу (висміювання) та непрямий вид булінгу (поширення пліток).

Варто зазначити, що з даних, представлених у таблиці 3.4. було вилучено респондентів та респонденток, що відмітили, що не спостерігали конфлікти у їхніх шкільних колективах. Отже, згідно з результатами попереднього опитування, на 5 році навчання та на 10 році навчання подібні конфлікти (описані респондентами раніше) мають місце рідше ніж декілька разів на місяць. Тобто можна зробити висновок, що такі конфлікти не є систематичними та відповідно їх не можна вважати проявами явища булінгу. У той час як на 6 та 7 році навчання зазначені конфлікти між однокласниками відбуваються дещо частіше: декілька разів на місяць (50% та 52,38% відповідно). Таким чином, можна зробити припущення, що на 6 та 7 році навчання описані учнівством

конфлікти можна вважати проявами булінгу. Адже вони мають більш періодичний характер і згідно з першим проаналізованим питанням (див. табл. 3.2.), і згідно з другим питанням (див. табл.3.4.).

Таблиця 3.4. Розподіл відповідей опитуваних до проведення ініціативи щодо частоти спостереження зазначених раніше дій у колективі

Рік навчання	Чи часто ти спостерігаєш зазначені дії у колективі?			
	Кожного дня	Декілька разів на тиждень	Декілька разів на місяць	Рідше ніж декілька разів на місяць
5	12%	8%	12%	48%
6	0%	20,83%	50%	29,17%
7	4,76%	14,29%	52,38%	23,81%
10	5,26%	5,26%	15,79%	47,37%

Тепер варто переходити до другого етапу аналізу цього індикатора, де використано результати опитування, що було проведено після ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу. Для здійснення аналізу отриманих даних було побудовано таблицю сполучень 3.5. з питаннями «Чи часто ти можеш спостерігати явище булінгу у своєму класі?» та «Рік навчання».

Таблиця 3.5. Розподіл відповідей опитуваних після проведення ініціативи щодо частоти ситуацій булінгу у колективі

Рік навчання	Чи часто ти можеш спостерігати явище булінгу у своєму класі?				
	1 (Ніколи)	2	3	4	5 (Дуже часто)
5	52,2%	39,1%	8,7%	0	0
6	23,1%	42,3%	23,1%	7,7%	3,8%
7	9,5%	33,3%	33,3%	14,3%	9,5%
10	35,7%	64,3%	0	0	0

Отже, згідно з представленими у таблиці 3.5. даними найменше явище булінгу опитуваними спостерігається на 5 році навчання та на 10 році навчання, що співпадає з фактичною наявністю булінгу, яку було визначено раніше. Однак більш цікавими є результати опитуваних на 6 та 7 роках навчання. Респонденти

та респондентки тяжіють до того, що явища булінгу можна скоріше ніколи спостерігати у їхніх навчальних колективах, ніж дуже часто.

Однак, згідно з результатами попереднього опитування та проведеним раніше аналізом отриманих даних, у шкільних колективах на 7 та 6 роках навчання явище булінгу навпаки фактично існує та ще й у різних його видах, та, відповідно, проявах. Тобто фактична наявність явища булінгу та вияв її школярством вельми різняться.

Можна зробити два припущення: або учнівство не засвоїло у достатній мірі поняття явища булінгу та його проявів; або ж на відповіді респондентів та респонденток також може впливати факт сенситивного характеру центральної тематики дослідження. Іншими словами, опитане школярство може боятися висловити свою реальну думку з приводу наявності булінгу у колективі, наприклад, через можливий осуд зі сторони інших осіб у навчальному колективі, зокрема працівників та працівниць школи.

Підсумовуючи, можна зробити припущення, що *другий індикатор не було повністю реалізовано* за допомогою ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу. Адже респонденти та респондентки, вже після проведених занять у межах проєкту, не змогли ідентифікувати наявність явища булінгу у своїх навчальних колективах.

Наступним індикатором успіху, який варто перевірити є той, що стосується *розуміння причин появи або ж існування явища булінгу у шкільному колективі*. В першу чергу за допомогою цього індикатора планується визначити чи загалом опитані діти достатньо повно розуміють можливі причини появи явища. Адже, не розуміючи причини виникнення явища булінгу, досить складно вирішити ситуації безпосередньо пов'язані з цим явищем.

Реалізацію цього індикатору успіху було перевірено у два етапи. Перший етап полягає у побудові таблиці сполучення, а другий етап – аналіз відкритих відповідей учнівства на питання щодо можливих причин існування булінгу у колективі.

Відповіді на відкриті питання було проаналізовано за допомогою якісного підходу до аналізу отриманих даних з огляду на технічний недолік надрукованої анкети. Оскільки питання містилося на звороті сторінки опитника у кінці блоку, то багато респондентів та респонденток не помітили його. Як наслідок, отримані відкриті відповіді на питання *«На твою думку, що може бути причиною (-нами) булінгу?»* було проаналізовано окремо. Варто також зазначити, що для здійснення аналізу було використано дані отримані у результаті анкетування після проведення ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу.

Отже, за допомогою таблиці сполучення було перевірено наскільки більше доцільних причин виникнення булінгу учнівство змогло вказати у своїх відповідях. Для побудови таблиці було взято питання: *«Чия поведінка, на твою думку, зазвичай найчастіше стає причиною явища булінгу?»*. Віяло відповідей для цього питання складається з чотирьох варіантів: жертва булінгу, ініціатор булінгу, висловлювання з боку вчителів та варіант «інше», у якому опитувані могли зазначити свій варіант відповіді. Можна було обрати стільки варіантів відповідей, скільки респонденти та респондентки вважають за потрібне.

Варто також зазначити, що представлені у таблиці 3.6. відсотки відображають частку відповідей респондентів та респонденток відносно загальної кількості осіб у їхньому навчальному колективі. Оскільки відповідей можна було обрати декілька, кожен рядок у сумі не дає 100%.

Таблиця 3.6. Розподіл відповідей опитуваних після проведення ініціативи щодо того поведінка якої сторони булінгу може стати причиною виникнення явища

Рік навчання	Загальна кількість осіб	Чия поведінка, на мою думку, зазвичай найчастіше стає причиною явища булінгу?			
		Жертва (-ви) булінгу	Ініціатор (-ри) булінгу	Висловлювання з боку вчителів	Інше
5	23	13,04%	56,2%	8,7%	17,39%
6	27	18,52%	74,07%	7,41%	3,7%
7	21	42,86%	71,43%	4,76%	4,76%
10	14	14,29%	78,57%	0	7,14%

Варіант «інше» було обрано тільки 7 особами (8,24% від загальної кількості опитаних). Одним з опитаних було вказано «спостерігачі, що нічого не роблять», у іншій анкеті було зазначено – «ніхто не винен». В анкетах, які залишилися, у варіанті «інше» було зазначено, що булінгу не існує.

Таким чином, згідно з результатами представленими у таблиці 3.6. більшість опитуваних вважають саме ініціатора або ініціаторів булінгу першочерговою причиною виникнення явища загалом. Тільки на 7 році навчання близько 43% школярства зазначило, що жертва булінгу також може стати причиною виникнення явища.

Другим етапом перевірки реалізації цього індикатору успіху є аналіз відкритих відповідей респондентів та респонденток. Відповідно, ці результати не мають певного репрезентативного характеру, тому на їх основі не можна буде зробити певних ґрунтовних висновків. Як наслідок, може бути сформульовано припущення щодо реалізації третього індикатору успіху.

Аналіз відкритих відповідей було поділено відповідно до чотирьох різних років навчання респондентів та респонденток. Також відповіді було проаналізовано, шляхом поділу їх на причини зовнішнього та внутрішнього характеру відносно жертв булінгу. Адже деякі з респондентів у першу чергу зазначали, що поява явища залежить від поведінки безпосередньо жертви (внутрішня причина), а інші – від поведінки ініціатора булінгу (зовнішня причина).

Таким чином, на 5 році навчання опитані, що відповіли на поставлене питання, в основному зазначали про зовнішні причини появи булінгу. Наприклад, декілька опитаних вказали на таку причину як заздрощі. Також один з респондентів зазначив про те, що відсутність друзів у жертви булінгу може стати причиною появи такої агресивної поведінки, направленої на нього або неї. Ще варто звернути увагу на те, що деякі респонденти та респондентки з 5 року навчання вказали приклади проявів булінгу як можливі причини появи цього явища: *«На мою думку, причина булінгу обзивання, фізичні погрози, висміювання над людиною»; «Провокації, образи, погроження...»; «Обзивання, бійка,*

вистіювання»; *«Провокація або образи як силою так і морально, а потім помста в формі булінгу»*. Тобто можна зробити припущення, що деякі опитані п'ятикласники та п'ятикласниці чітко не розмежовують для себе різницю між причинами та проявами булінгу, що може свідчити про достатньо поверхнєве розуміння поняття булінгу загалом.

На 6 році навчання була надана найбільша кількість відповідей, адже майже усі опитані змогли вказати можливі причини появи явища булінгу. З 27 опитаних тільки 7 осіб пропустили відповідь на питання або вказали «не знаю», у той час як на 5 році навчання 15 респондентів та респонденток з 23 пропустили відповідь на питання або ж вказали «я не знаю».

Отже, на 6 році навчання школярство вказувало в основному на жертву булінгу як на причину появи явища у навчальному колективі: *«Недоліки людини, смішні дії, образи в чийсь сторону»*; *«Неправильний, брудний одяг»*; *«Якщо ти всім набрид»*. Однак також, як і на 5 році навчання, багато хто з опитаних перелічив у своїх відповідях різні прояви булінгу як його можливі причини. Крім цього, один з респондентів у своїй відповіді як причини появи булінгу вказав декілька чоловічих імен.

Вже на 7 році навчання відповіді трохи різняться. Один з респондентів зазначив: *«Можливо наш вік. Ще хтось хоче вважатися крутим на фоні іншого. Хтось просто хоче когось принизити»*. Тобто респондентом виокремлена одна з можливих особливостей виникнення явища булінгу у навчальному колективі, про яку не зазначали на інших роках навчання, – вік. Деякими респондентами та респонденткам також було зазначено, що заздрість може стати можливою причиною появи явища булінгу. Іншими респондентами було перераховано різноманітні прояви явища булінгу, подібно до опитаних на інших роках навчання. Однак саме перерахування проявів булінгу замість його причин серед опитаних на 7 році навчання було значно менше.

Останнім проаналізованим роком навчання є 10 рік. Серед усіх 14 опитаних осіб тільки 4 особи пропустили це питання. Значно менше дітей у своїх відповідях перераховують саме прояви булінгу як його можливі причини,

порівняно з іншими роками навчання. Ще з'являється декілька інших можливих причин появи булінгу, окрім заздрості, певних відмінних від інших зовнішніх та внутрішніх рис жертви та віку дітей у навчальному колективі.

На відміну від інших, опитані на 10 році навчання зазначають причини того, чому ініціатор булінгу починає створювати ситуації пов'язані з центральним явищем: *«Низький моральний та етичний рівень людей, які є ініціаторами цього булінгу»*; *«Невпевненість у собі, сімейні проблеми, захисна реакція»*; *«Бажання знущатися з людини, яка тобі чимось не подобається»*; *«Зазвичай булінг іде від тих людей, які вважають себе: кращою, вищою і т.п., тому і знущаються над тими, хто нижче них»*. Тобто на 10 році навчання діти більше звертають уваги також і на ініціатора булінгу як одну з причин появи явища у колективі.

Одним з респондентів було вказано про те, що жодна з можливих наведених причин появи явища булінгу у навчальному колективі не є достатньою для його виправдання: *«Немає такої причини аби принижувати іншу особистість»*.

Підсумовуючи, можна зробити припущення, що розуміння різноманіття причин зростає з віком респондентів та респонденток. Опитане школярство на останніх роках навчання називає більший спектр можливих причин у порівнянні з учнями та ученицями колективів на 5 або, наприклад, 6 роках навчання.

Таким чином, можна зробити припущення, що *третій індикатор не було сповна реалізовано*, адже молодші роки навчання все ж не розуміють різниці між можливими причинами та безпосередньо проявами явища булінгу. Такі результати можуть висвітлювати проблему у використанні ініціативою ДОСУ/ТИЖДЕНЬ проти булінгу невідповідних методів поінформування дітей різного віку. Іншими словами, варто було розробити окрему навчальну програму уроків та тренінгів для різних років навчання. Бо можна побачити, що діти більш молодшого віку гірше орієнтуються у наведених в анкеті поняттях, зокрема, менше розуміють зміст явища булінгу. Як наслідок, можна зробити припущення

щодо доцільності розробки окремих підходів до поінформування дітей відповідно до їхнього віку.

Останнім індикатором успіху є той, що безпосередньо стосується *шляхів зменшення явища булінгу в шкільному колективі, якщо на думку опитаних дітей кількість явища можна зменшити*. Для цього було побудовано таблицю сполучення на результатах опитування після проведення ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу. Респондентами та респондентками було надано відповіді відкритого типу на запитання *«Що варто зробити аби зменшити кількість булінгу?»*.

Усі відповіді опитаних було закодовано у масив як перелік декількох змінних. Адже відповіді школярства повторювалися та мали певні схожі між собою ідеї, які можна було узагальнити у кілька словосполучень: «розвиток дружби між однокласниками», «доповідати про булінг класному керівнику (-ці) та адміністрації школи», «розповідати про булінг батькам», «уникати спілкування та взаємодій з ініціатором булінгу», «проводити виховних бесід та уроків присвячених явищу», «захищати жертв булінгу», «кількість булінгу неможливо зменшити». Таким чином було побудовано таблицю 3.7.

Таблиця 3.7. Розподіл відповідей опитуваних після проведення ініціативи щодо шляхів зменшення кількості булінгу у колективі

Рік навчання	Що варто зробити аби зменшити кількість булінгу?						
	розвиток дружби між однокласниками	доповідати про булінг класному керівнику (-ці) та адміністрації школи	розповідати про булінг батькам	уникати спілкування та взаємодій з ініціатором булінгу	проводити виховних бесід та уроків присвячених явищу	захисити жертв булінгу	кількість булінгу неможливо зменшити
5	71,4%	0	4,8%	9,5%	9,5%	0	9,5%
6	41,2%	11,8%	11,8%	17,6%	25%	4,5%	8%
7	35,3%	5,9%	5,9%	47,1%	35,3%	5,9%	0
10	58,3%	16,7%	16,7%	8,3%	75%	0	25%

З даних, представлених у таблиці 3.7., можна побачити, що найбільш дієвим шляхом зменшення кількості явища булінгу у шкільному колективі, на думку опитаних, є саме розвиток дружби між однокласниками. Важливим є те, що під розвитком дружби у цьому словосполученні мається на увазі побудова дружніх стосунків між дітьми в першу чергу самими дітьми. Тобто, наприклад, збільшення часу, який учні та учениці проводять разом, збільшення кількості проведених спільних подій тощо.

У попередньому анкетуванні учнівство відповідало на питання, що стосувалися особливостей проведення шкільного життя, зокрема щодо організації спільних подій. Школярство відповідало на такі запитання: «Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: «Наш клас можна назвати великою дружньою сім'єю»; «Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: «Я відчуваю підтримку серед однокласників»; «Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: «Мені легко знайти спільну мову з усіма однокласниками». Використовуючи ці питання, було побудовано таблицю сполучень у масиві SPSS.

Крім цього, було побудовано таблицю з розподілом відповідей на запитання: «Наскільки дружній у тебе клас?». Відносна більшість дітей обрали за 5 бальною шкалою, тяжіють до відповіді, що їхній навчальний колектив є дружнім (варіант «4» обрало 33% респондентів та респонденток). Однак 44,3% опитаних мають деякі сумніви щодо дружності колективу, тому обрали варіант «3», що знаходиться посередині шкали.

Отже, згідно з результатами наведеними у таблиці 3.8., можна побачити, що більшість учнівства вважає свій шкільний колектив скоріше дружнім, ніж – ні. Більше того, більшість школярства відчуває підтримку серед однокласників та може легко знайти спільну мову із ними. Ще можна також побачити тенденцію серед учнів та учениць обирати варіанти відповідей, що знаходяться посередині шкали. Можна сформулювати припущення, що діти або не дуже впевнені у своїх відповідях, або ж бояться певного осуду зі сторони інших через свої відповіді, зокрема дослідниці та викладацького складу, який отримає узагальнені результати дослідження.

Таблиця 3.8. Розподіл відповідей опитуваних до проведення ініціативи щодо життя шкільного колективу респондента або респондентки

Питання або твердження	1 (повністю не згоден/згодна)	2	3	4	5 (повністю згоден/згодна)
<i>Наш клас можна назвати великою дружньою сім'єю</i>	10,1%	18%	42,7%	24,7%	4,5%
<i>Я відчуваю підтримку серед однокласників</i>	5,6%	4,5%	37,1%	31,5%	21,3%
<i>Мені легко знайти спільну мову з усіма однокласниками</i>	3,4%	5,6%	36%	39,3%	15,7%

Також було перевірено розподіл відповідей респондентів та респонденток на питання «Як часто у тебе в класі організовуються спільні події?». Близько

половини (47,2%) зазначило, що події організовуються декілька разів на місяць, інша відносно значна частка опитаних (24%) обрали варіант «раз на місяць».

Тобто, в цілому, спільні події у представлених шкільних колективах організовуються досить часто. Іншими словами, можна зробити припущення, що подібні події зближують дітей у класі та за допомогою них стосунки між однокласниками більш дружні (див. табл. 3.8). Але опитане школярство все одно вважає розвиток дружби між однокласниками та однокласницями найбільш доцільним шляхом зменшення кількості булінгу у навчальних колективах.

З одного боку, учнівство вказало дійсно досить велику кількість різних шляхів вирішення проблем пов'язаних з явищем булінгу, тому індикатор можна вважати реалізованим. Однак на офіційному сайті ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу серед завдань проекту вказано: «уроку присвяченого поняттю булінгу та кібербулінгу, ознакам, методам протидії, наслідкам, інформуванню про роботу служб, до яких можна звернутися для отримання правової та психологічної допомоги» (офіційний веб-сайт «DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу», 2019). Тобто організатори проекту ставили за мету саме проінформувати школярство про можливе вирішення ситуацій булінгу у колективі шляхом звернення до відповідних служб, але ніхто з опитаних не зазначив про такий варіант. Отже, можна вважати, що *за допомогою ініціативи знання учнівства у цьому аспекті не покращилися.*

Підсумовуючи, з чотирьох сформульованих індикаторів успіху за допомогою заходів проведених у межах проекту ні один не було реалізовано повністю. Тільки перший індикатор, що стосувався згаданих характеристик явища при наданні учнівством визначення булінгу було реалізовано більше, ніж на половину. Однак школярство не засвоїло одну з вагомих характеристик, що вирізняє таку агресивну модель поведінки як булінг серед інших, – систематичність. Ще одним індикатором, який було реалізовано більше, ніж на половину є четвертий, що стосувався названих учнівством шляхів зменшення кількості булінгу в навчальних колективах. Діти, хоч і вказали різні доцільні шляхи зменшення кількості булінгу у колективі, але жоден не зазначив,

наприклад, про звернення до відповідних служб з допомоги протидії ситуацій булінгу тощо. Незважаючи на те, що одним із завдань проєкту було проінформувати дітей саме про такі офіційні, бюрократичні та, на думку організаторів, більш ефективні шляхи вирішення ситуацій булінгу. За допомогою третього індикатора було звернено окрему увагу на можливу недостатню продуманість програми проведення тренінгів та уроків у межах ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу. Програма потребує змін в залежності від віку дітей, яким вона пропонується. Адже згідно отриманих результатів формат проведених уроків та тренінгів, ймовірно, підходить більше учнівству більш старших класів, ніж молодших.

Таким чином, на прикладі отриманих результатів обраного для дослідження навчального закладу можна вважати ініціативу DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу досить низькорезультативною. Тобто перша гіпотеза цієї кваліфікаційної роботи, що стосується саме результативності проєкту, є спростованою.

Відповідно також можна зробити припущення щодо її досить низької ефективності. Оскільки ефективність стосується реалізації усієї побудованої моделі теорії змін. А у цьому дослідженні було розглянуто в першу чергу реалізацію короткострокових результатів, яких виявилось, що не було досягнуто у повній мірі.

Однак варто також зазначити, що представлені результати базуються тільки на конкретному кейс-стаді. Тобто було визначено результативність проєкту на прикладі одного з навчальних закладів, де він проводився. Тому не можна поширювати отримані результати та висновки на всі навчальні заклади, де проводилася ініціатива DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу.

Окрім цього, було сформульовано декілька припущень чому ініціатива виявилася низькорезультативною. По-перше, можливо ставлення самого учнівства щодо проблеми булінгу та відповідно проведених заходів є недостатньо серйозним загальом. Тобто існують певні зацікавлені у цьому явищі сторони, наприклад, жертви булінгу або ті, хто мав певний досвід з цим явищем,

та менш зацікавлені у центральному понятті. Відповідно наданий матеріал був погано засвоєний окремою частиною дітей через, у першу чергу, їхню низьку зацікавленість.

По-друге, зі спостережень дослідниці під час проведення польового етапу дослідження, можна зробити висновок, що варто також звернути увагу на довіру дітей до викладацького складу та адміністрації школи у питаннях щодо явища булінгу. Зокрема, на стосунки, що панують між викладачами та викладачками і школярством загалом. Адже під час проведення опитування було помічено досить зверхнє та некоректне ставлення до дітей та їхньої поведінки з боку деяких класних керівників та керівниць. Відповідно, якщо ініціативу у кожній обраній для проєкту школі довіряють проводити безпосередньо викладацькому колективу навчального закладу без потрібної підготовки, то результативність від цього може ставати нижчою. Адже можна зробити припущення, що діти не довіряють подібні сенситивні питання на обговорення адміністрації або викладацькому складу навчального закладу, наприклад, через досить зневажливе ставлення безпосередньо до учнівства тощо. У спеціалізованій школі №16 проведенням уроків та тренінгів займалася психологиня цього навчального закладу, яка одночасно також була класною керівницею одного з обраних для проведення ініціативи колективів.

Ще однією причиною низької результативності могло стати недостатньо організований моніторинг за процесом проводження ініціативи. Наприклад, дотримування встановлених правил проведення тренінгів та уроків тощо. Можна зробити припущення, що ініціатива проводилася відмінно від початково запланованих заходів. Тобто варто робити певні мінімальні перевірки того як саме проходить процес проведення ініціативи у навчальних закладах. Наприклад, можна передати прерогативу здійснення узагальнюючого уроку у кінці проєкту певній сторонній від обраної школи особі або одному з організаторів проєкту аби перевірити певним чином набуті учнівством знання.

Також однією з можливих, згаданих вже у цьому підрозділі раніше, причин низької результативності може бути відсутність розрізнення методів

інформування школярства щодо явища булінгу в залежності від віку слухачів та слухачок програми. Наприклад, можливо, для більш молодших класів варто було обрати більш інтерактивну форму надання інформації; у той час як дітям останніх років навчання є більш комфортним засвоювати інформацію у вигляді лекційних та семінарських занять з обговореннями тощо.

Тобто ініціатива DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу потребує нагального доопрацювання задля підвищення своєї результативності. Адже, хоча дані представлені у цьому дослідженні не є репрезентативними для кожного навчального закладу, що брав участь у проєкті, вони варті окремої уваги. Адже на прикладі обраної для дослідження школи можна виокремити слабкі місця ініціативи для її подальшого покращення та удосконалення. Особливо, якщо ініціатива DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу має на меті у майбутньому слугувати прикладом для розробки певної програми щодо тематики булінгу Міністерством освіти та науки України для викладацького складу навчальних закладів середньої освіти.

3.4 Явище булінгу у шкільних колективах 5-7 та 10 років навчання

У цьому підрозділі кваліфікаційної роботи буде перевірено сформульовані у вступі гіпотези, які ще не було розглянуто. Перша гіпотеза, що стосувалася визначення *результативності ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу*, розглядалася у попередньому підрозділі. Відповідно залишилося п'ять інших гіпотез які потребують підтвердження або ж спростування.

Другою дослідницькою гіпотезою, що потребує перевірки є: *«Існує сильний зв'язок між роллю жертви у ситуаціях булінгу та соціально-демографічними характеристиками учня або учениці»*. Для перевірки цієї гіпотези було побудовано декілька таблиць сполучень, використовуючи відповіді на питання з опитування після проведення ініціативи. Було обрано такі питання: *«Обери як часто яку роль ти приймаєш під час булінгу?»*, *«У мене є власна кімната вдома»*, *«Яка в тебе сім'я?»* та *стать* респондента або

респондентки. Відповідно разом із таблицями сполучення було визначено силу зв'язку та її значимість для кожної змінної з обраною відповіддю на перше обране питання щодо ролі опитаного або опитаної у ситуаціях пов'язаних з явищем булінгу.

Силу зв'язку виміряно за допомогою показника Cramer's V. Нульова гіпотеза, яка перевірятиметься, відповідно полягає у наявності зв'язку між обраними змінними. Якщо значущість у результаті перевищуватиме значення 0,05, тоді буде прийнято альтернативну гіпотезу про відсутність зв'язку. Якщо ж значущість показника Cramer's V прямуватиме до 0, тоді нульова гіпотеза виявиться підтвердженою.

Отже, перша таблиця сполучень 3.9. стосується саме сили зв'язку частоти прийняття респондентом або респонденткою ролі жертви у ситуаціях пов'язаних з явищем булінгу та наявністю власної кімнати вдома. Згідно з отриманими результатами між двома змінними існує сильний зв'язок, і він є статистично значущим, оскільки Significance прямує до 0. Тобто нульову гіпотезу у цьому випадку підтверджено.

Таблиця 3.9. Сила зв'язку між змінними щодо ролі жертви у ситуаціях булінгу та наявністю власної кімнати

Чи є власна кімната вдома?	Частота прийняття ролі жертви					Сила зв'язку	Значущість
	Ніколи	Рідко	Іноді	Часто	Дуже часто		
Так	70%	50%	75%	50%	100%	0,373 (сильний)	0,00408
Ні	30%	50%	25%	50%	0		
Загальна кількість осіб (100%)	50	18	8	4	1		

У зв'язку з наявністю або відсутністю власної кімнати також можна зробити припущення щодо рівня доходу сім'ї учня або учениці. Тобто сім'ї, що можуть дозволити собі виокремити кімнату для однієї дитини відповідно можуть мати більший статок загалом. Однак це питання потребує більш детального

аналізу, оскільки відсутність окремої кімнати може свідчити також про наявність братів або ж сестер, які проживають разом із респондентом або респонденткою. Як наслідок, відсутність окремої кімнати, можливо, є навпаки стимулом для розвитку комунікації опитаного з іншими особами тощо.

У свою чергу таблиця 3.10. демонструє силу зв'язку ролі жертви у ситуаціях пов'язаних з явищем булінгу та повнотою сім'ї. Тобто респондентів та респонденток було поділено на тих, хто має повну сім'ю, у якій містяться обоє рідних батьків та, можливо, брат або ж сестра, або ж інший з родичів; та на тих, хто або ж немає батьків, або ж має когось одного з батьків тощо.

Згідно з таблицею можна побачити, що зв'язок між двома змінними не є значущим, оскільки значення Significance значно перевищує 0,05. Відповідно прийнято альтернативну гіпотезу про те, що повнота сім'ї не має зв'язку із тим наскільки часто опитані приймають роль жертви у ситуаціях пов'язаних з явищем булінгу.

Таблиця 3.10. Сила зв'язку між змінними щодо ролі жертви у ситуаціях булінгу та наявністю повної сім'ї

Чи повна сім'я?	Частота прийняття ролі жертви					Сила зв'язку	Значущість
	Ніколи	Рідко	Іноді	Часто	Дуже часто		
Так	90%	88,9%	75%	100%	100%	0,133 (слабкий)	0,943
Ні	10%	11,1%	25%	0	0		
Загальна кількість осіб (100%)	50	18	8	4	1		

Наступна таблиця 3.11., відповідно, надає розуміння щодо сили зв'язку між змінною ролі жертви у ситуаціях пов'язаних з явищем булінгу та статевою приналежністю респондента або респондентки. Можна побачити, що результати не є значущими, бо Significance більше за 0,05. Це означає, що було прийнято альтернативну гіпотезу. Відповідно між цими двома змінними немає асоціацій або ж якогось тісного зв'язку.

Таблиця 3.11. Сила зв'язку між змінними щодо ролі жертви у ситуаціях булінгу та статевою приналежністю

Стать	Частота прийняття ролі жертви					Сила зв'язку	Значущість
	Ніколи	Рідко	Іноді	Часто	Дуже часто		
Жіноча	60%	44,4%	50%	75%	100%	0,185 (слабкий)	0,595
Чоловіча	40%	55,6%	50%	25%	0		
Загальна кількість осіб (100%)	50	18	8	4	1		

Таким чином, другу гіпотезу можна вважати *частково підтвердженою*, оскільки для більшості соціально-демографічних характеристик зв'язок з частотою перебування опитуваних у ролі жертви не є значущим. Однак зв'язок між наявністю власної кімнати та частотою прийняття ролі жертви у ситуаціях пов'язаних з булінгом виявився значущим, тому його було розглянуто більш детально.

Третьою гіпотезою, що перевірятиметься є: *«Існує сильний зв'язок між роллю у ситуаціях булінгу (ініціатор, жертва або спостерігач) та активністю участі учня або учениці у класних взаємодіях»*. Для перевірки цієї гіпотези було побудовано таблицю сполучення з відповідями з опитування після проведення ініціативи. Силу зв'язку відповідно було виміряно за допомогою показника Cramer's V. Нульова гіпотеза полягає у наявності зв'язку між двома змінними. Для побудови таблиці було взято питання *«Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: «Я один/одна з найактивніших людей у класі» та «Обери як часто яку роль ти приймаєш під час булінгу?»*.

Варто зазначити, що для представлення отриманих за допомогою таблиці результатів було відібрано лише ті варіанти, де респонденти та респондентки зазначали «рідко» або «ніколи» під час визначення частоти прийняття певної ролі: жертви або ініціатора. Оскільки ці варіанти відповідей були більш наповнені. Але аналіз прийняття ролі спостерігача було здійснено окремо, адже розподіл відповідей у цьому випадку значно відрізняється. Також варто

зазначити, що показник Cramer's V було пораховано включаючи усі відповіді. Крім цього, відсотки, продемонстровані у таблиці 3.12., представляють частку респондентів та респонденток відносно усієї кількості опитаних (85 осіб), що обрали варіант.

Таблиця 3.12. Розподіл відповідей опитаних щодо суб'єктивної оцінки їх активності у класі та прийняття ролі жертви або ініціатора булінгу

Частота прийняття ролі	Роль	Я один/одна з найактивніших людей у класі				
		1 (повністю не згоден/згодна)	2	3	4	5 (повністю згоден/згодна)
Ніколи	Жертва	7,06%	5,88%	37,65%	5,88%	1,18%
	Ініціатор	7,06%	10,59%	41,18%	8,24%	4,71%
Рідко	Жертва	1,18%	2,35%	9,41%	7,06%	1,18%
	Ініціатор	1,18%	1,18%	9,41%	4,71%	2,35%

Згідно з отриманими результатами сила зв'язку між змінною прийняття ролі жертви у ситуаціях булінгу та активністю у класі є досить сильною (Cramer's V складає 0,395, а значущість прямує до 0). Як наслідок, було прийнято нульову гіпотезу про те, що ці дві змінні є пов'язаними між собою.

У той час як сила зв'язку між змінними прийняття ролі ініціатора у ситуаціях булінгу та активністю у колективі є незначущою, адже Significance дорівнює 0,578. Тому було прийнято альтернативну гіпотезу про те, що змінні не є безпосередньо пов'язаними між собою.

Змінна щодо прийняття ролі спостерігача у ситуаціях пов'язаних з явищем булінгу, як було вже згадано раніше, має дещо інший розподіл у відповідях щодо активності респондентів та респонденток у навчальних колективах. Бо відповідь «ніколи» є досить наповненою відносно прийняття ролі спостерігача в ситуаціях пов'язаних з булінгом, а саме 24 опитаних з 85 обрали цей варіант. Тому результати щодо цього розподілу не було наведено у таблиці 3.12. Загалом, більшість учнів та учениць обрали відповідь «3» на питання щодо погодженості

зі твердженням, тобто як погоджуюся, так і не погоджуюся (33% від загальної кількості опитаних).

Можна зробити припущення, що така відповідь зумовлена загальною тенденцією респондентів та респонденток у питаннях з подібними шкалами обирати середні значення. Особливо, коли питання стосується оцінки своєї діяльності, у цьому випадку активності.

Сила зв'язку між змінними складає 0,245. Але результат не є значущим, оскільки Significance дорівнює 0,225. Тобто було прийнято альтернативну гіпотезу про відсутність зв'язку між цими змінними.

Підсумовуючи, тільки зв'язок між змінною прийняття ролі жертви у ситуаціях булінгу та активністю у класі є досить сильним. Тобто третю гіпотезу також можна вважати *частково підтвердженою*.

Останньою гіпотезою, що потребує перевірки, є: *«Більшість опитаних вважають, що варто брати участь у вирішенні ситуацій пов'язаних з явищем булінгу, якщо така виникла»*. Для перевірки гіпотези було побудовано таблицю розподілу відповідей респондентів та респонденток на запитання *«На твою думку, чи взагалі варто брати участь у вирішенні проблеми булінгу між однокласниками, якщо вона не стосується тебе особисто?»*. У результаті отримані дані було оформлено у рисунок 3.2 для більш зручного сприйняття розподілу та відповідно його аналізу.

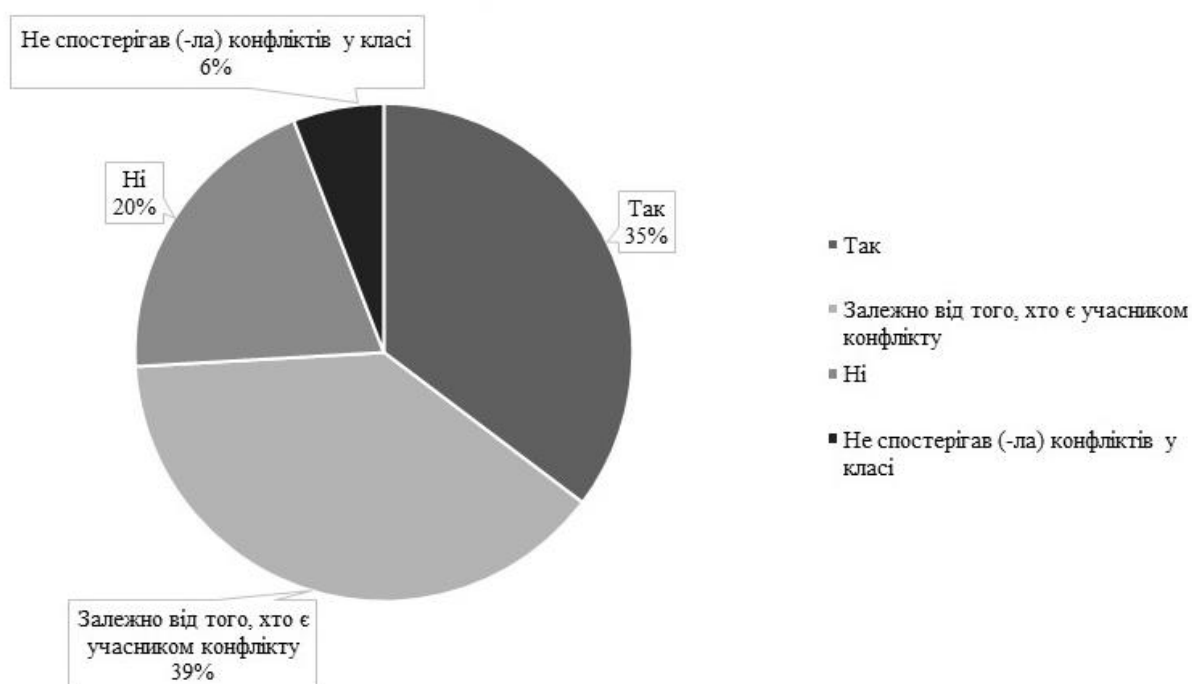

Рис. 3.2. Розподіл відповідей опитаних щодо прийняття участі у вирішенні ситуацій пов'язаних з явищем булінгу у колективі

Згідно з представленими на діаграмі результатами у цілому учні та учениці опитаних навчальних колективів готові брати участь у вирішенні ситуацій пов'язаних із явищем булінгу (35% з учнівства погодилися на участь у вирішенні конфліктів пов'язаних з явищем булінгу). Однак важливим аспектом є те, що вагома частка респондентів та респонденток (39 %) зазначили про те, що рішення щодо участі залежить від безпосередньо задіяних у ситуації однокласників. Тобто опитані, що обрали цей варіант відповіді можуть як взяти участь у вирішенні конфліктної ситуації пов'язаної з явищем булінгу, так і не взяти. Можна зробити припущення, що діти, які обрали саме цей варіант, можуть бути спостерігачами булінгу. Але братимуть участь у вирішенні конфліктів лише, наприклад, якщо у них задіяні їх друзі або подруги тощо. Тобто можна вважати гіпотезу *спростованою*. Адже тільки 35% школярства готові брати участь у вирішенні конфліктів пов'язаних з явищем булінгу.

Отже, очікувана дослідницею сила зв'язку у змісті другої та третьої гіпотези виявилася дійсно такою тільки при декількох умовах вибору змінних. У другій гіпотезі ця умова полягала у виборі респондентом або респонденткою частоти прийняття ролі жертви у ситуаціях булінгу та наявністю власної кімнати.

Сила зв'язку для цих двох змінних виявилася у результаті аналізу досить сильною.

У третій гіпотезі умова полягала у виборі опитаними частотою прийняття ролі жертви у ситуаціях булінгу та активністю у класі. Адже сила зв'язку для цих двох змінних є досить сильною. Крім цього, було взято до уваги саме значущі результати показника Cramer's V. Тобто описані вище сили зв'язку свідчать про потребу більш глибоко дослідження зв'язку між цими змінними. Зокрема висвітлення факторів, які могли б впливати та присутність такого тісного зв'язку тощо. Як наслідок, можна було б також покращити та розширити знання загалом про явище булінгу. В особливості, можливо, також доповнити перелік передумов та причин появи явища у навчальних колективах.

За допомогою останньої перевіреної у підрозділі гіпотези було виявлено, що досить велика частка (39%) дітей у шкільних колективах зважає при прийнятті рішення про надання допомоги на те, хто є учасниками ситуації булінгу. У результаті можна зробити припущення, що процес переходу від нейтральних спостерігача або спостерігачки до асистентів ініціаторів, групи підтримки ініціаторів чи захисників жертв булінгу, частково залежить від того, наприклад, наскільки особа знайома з ініціатором або жертвою булінгу. Або, можливо, наприклад, залежить теж від того наскільки престижним є статус ініціатора булінгу у колективі. Тобто спостерігач або спостерігачка будуть змушені доєднатися до ситуації булінгу через тиск колективу тощо. Отже, цей аспект явища булінгу також вартий більш глибокого розгляду.

Таким чином, у цьому розділі кваліфікаційної роботи було безпосередньо проаналізовано отримані результати після проведення опитувань з огляду на прописані у вступі завдання та гіпотези. У першому підрозділі було описано основні особливості методології дослідження та польового етапу його проведення.

У підрозділі 3.2 було детально описано ініціативу DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу та побудовано схематичну модель теорії змін для цього інформаційного проекту з протидії булінгу (див. рис. 3.1.). Зокрема, було визначено

короткострокові результати обраної для дослідження ініціативи, на основі яких було сформульовано основне припущення та питання. Основне питання було: *«Чи збільшилася обізнаність учнівства щодо явища булінгу після проведення ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу?»*.

Саме за допомогою зазначеного основного питання у підрозділі 3.3 було також визначено чотири індикатори успіху. Усі індикатори успіху було перевірено згідно з даними отриманими від опитаного школярства. У результаті було виявлено, що ініціатива DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу не є сповна результативною. Оскільки окреслені індикатори успіху не було реалізовано.

По-перше, в опитаного учнівства 5-7 та 10 років навчання навіть після проведення ініціативи не було виявлено достатнього рівня обізнаності щодо поняття булінгу. Діти в анкеті, при наданні визначення явищу булінгу, зазначали про наявність трьох характерних поняттю рис: агресивний характер, наявність двох або трьох сторін (однак не використовуючи спеціалізовану лексику: ініціатор, жертва, спостерігачі булінгу), спричинення фізичної та/або психічної шкоди жертві булінгу. Але меншістю з учнів та учениць було згадано про систематичність явища булінгу, що вирізняє його з-поміж інших конфліктних ситуацій, які можуть мати місце у навчальному колективі. Тобто було зроблено припущення, що школярство не сповна розуміє що таке булінг та яка саме модель поведінки являється проявом цього явища.

По-друге, після проведення ініціативи, хоча й опитаними було зазначено відносно різноманітні шляхи вирішення ситуацій пов'язаних з явищем булінгу у навчальному колективі, ніхто з респондентів та респонденток у своїх відповідях не вказав про варіант законодавчого вирішення. Тобто процедури подання заяви керівництву навчального закладу щодо наявності ситуації булінгу у колективі або ж звернення по допомогу до спеціалізованих служб, наприклад, гарячої лінії тощо. Однак ініціатива DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу мала на меті саме проінформувати школярство про подібні шляхи вирішення проблем пов'язаних з явищем булінгу.

Таким чином, було також сформульовано декілька можливих причин низької результативності проведеного проєкту. В першу чергу ініціативою було розроблено одну програму перебігу інформаційного тижня для усіх років навчання, що брали участь. Однак було виявлено, що, наприклад, причини виникнення явища булінгу було трохи гірше засвоєно більш молодшими дітьми. Тому можна зробити висновок, що варто розробити різні методики для проведення інформаційного тижня, враховуючи вік дітей. Крім цього, однією з можливих завад на шляху до високої результативності міг стати факт делегування обов'язків проведення ініціативи локально викладацькому складу навчального закладу. Через це програма самого інформаційного тижня могла досить сильно бути деформована, оскільки не було розроблено засобів моніторингу ефективності проведення запланованих заходів ініціативи в окремому закладі. Більше того, можна зробити припущення щодо низької довіри учнівства до присутнього викладацького складу. Як наслідок, дітям може бути досить складно обговорювати таку сенситивну тематику як явище булінгу зі вчителями з їхнього навчального закладу. Адже під час проведення польового етапу дослідження, було помічено зверхнє та некоректне ставлення до школярства з боку вчительського складу. Тобто ініціатива DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу ще потребує багато доопрацювання аби надавати дійсно високу результативність та відповідно ефективність.

У останньому підрозділі було розглянуто та перевірено сформульовані у вступі гіпотези. У результаті проведеного аналізу було частково підтверджено другу та третю гіпотези, а четверту було спростовано.

ВИСНОВКИ

На прикладі спеціалізованої школи №16 можна побачити, що явище булінгу все ще є поширеним у навчальних закладах середньої освіти. Більше того, явище потребує моніторингу динаміки його актуальності та особливостей. Саме за допомогою наявності таких даних частково можна буде покращувати результативність та, відповідно, ефективність ініціатив з протидії булінгу.

У межах цієї кваліфікаційної роботи в першу чергу було розглянуто концептуалізацію поняття булінгу у законодавчій та науковій літературах. Як наслідок, було виявлено недоліки у визначенні явища в українському законодавстві, порівнюючи його з іншими прописаними у законах видами насилля. Поняття булінгу розглядається у законодавстві досить поверхнево, оскільки у прописаних законах у недостатній мірі враховано, наприклад, сенситивність цієї тематики та її різні види, прояви, наслідки тощо. У той час як за допомогою наукової літератури було висвітлено більше характерних рис для центрального явища цього дослідження. Зокрема, було більш широко описано різні складові явища, такі як: сторони (ініціатор, жертва та чотири різні підвиди спостерігачів) та види булінгу (прямий та непрямий). У результаті було зроблено висновок, що доцільним буде об'єднання напрацювання наукової та законодавчої сфери для надання більш точного та дійсного визначення явищу, а також для покращення розуміння проблем пов'язаних з явищем. Відповідно, таке об'єднання стане передумовою для позитивної модифікації ініціатив з інформування щодо явища та, як можливий наслідок, зменшення кількості булінгу серед учнівства та підвищення обізнаності дітей щодо цього поняття.

Також, оскільки головною метою дослідження є визначити результативність ініціативи DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу, було опрацьовано теорію змін. За допомогою використання теорії змін можна безпосередньо визначити ефективність та результативність певного проєкту або ініціативи. Більше того, схематичне зображення моделі теорії змін допомагає упорядкувати основні результати ініціативи (короткострокові та довгострокові), визначити

використані ресурси, окреслити проведені у межах проєкту заходи та висвітлити бажаний загальний вплив певного інформаційного проєкту.

Крім цього, було систематизовано основні українські ініціативи з протидії явищу булінгу. У результаті проведеного огляду різноманітних ініціатив, їх було поділено на три види: профілактичні програми для навчальних закладів, інформаційні кампанії та контент більш розважального характеру. Відповідно, ініціативу DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу було віднесено до інформаційних кампаній з огляду на зміст та заходи організовані проєктом.

Згідно з проаналізованими джерелами щодо теорії змін, в емпіричній частині роботи було побудовано схематичне зображення моделі теорії змін для досліджуваної ініціативи. Вже після побудови схематичного зображення моделі теорії змін для досліджуваної ініціативи, було висунуто основне припущення щодо того чи є ініціатива DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу результативною на прикладі її проведення у спеціалізованій школі №16 міста Києва. Зокрема, було перевірено сформульовані у вступі гіпотези.

З огляду на результати проведеного аналізу, було зроблено висновок про низьку результативність проєкту. Тобто було спростовано основне сформульоване припущення та першу гіпотезу дослідження про те чи є обрана ініціатива з протидії булінгу сповна результативною. Для визначення результативності було сформульовано чотири індикатори успіху, які допомогли визначити реалізацію короткострокових результатів ініціативи. Ні один зі сформульованих індикаторів успіху не було сповна реалізовано. Крім цього, було висвітлено можливі проблематичні аспекти ініціативи, які, ймовірно, вплинули на наявність досить низької результативності.

Також у межах роботи було перевірено деякі гіпотези, які допомогли зрозуміти силу зв'язку між окремими змінними. У результаті проведеного аналізу було виявлено сильний та значущий зв'язок між змінною частоти прийняття ролі жертви у ситуаціях булінгу та наявністю власної кімнати, а також активністю у класі. Ця тіснота зв'язку у обидвох парах змінних свідчить про потребу більш глибокого дослідження факторів, що впливають на формування

такої сили зв'язку. Дослідивши це, можна буде розширити знання щодо передумов та причин появи явища булінгу у навчальних колективах. Як наслідок, також можна буде покращити засоби протидії появі явища серед учнівства.

Отже, для побудови більш результативної ініціативи з протидії булінгу варто враховувати сенситивність та особливості цього явища. Більше того, варто також зважати на вік учасників та учасниць проєкту аби підібрати більш відповідні методи донесення бажаної інформації. Також не слід нехтувати досвідом попередньо проведених подібних ініціатив та побудовою вдалої моделі для визначення ефективності проєкту. Адже безпосередньо за допомогою моніторингу ефективності проєкту можна буде визначити основні прогалини для майбутнього вдосконалення програми ініціативи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Адвокатська ініціатива «СтопБулінг». Спільнота у Фейсбукі. Режим доступу:

<https://www.facebook.com/stopbullyingukraine/>

Антибулінгова програма. Режим доступу: <http://www.alternative-v.com.ua/antybulingova-programa/>

Балакірева О.М. (кер. авт. кол.), Павлова Д.М., Нгуєн Н-М.К., Левцун О.Г., Пивоварова Н.П., Сакович О.Т.; Флярковська О.В. (2019) *Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні : за результатами дослідження 2019 року в рамках міжнародного проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин – ESPAD».* К. : ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ».

Балакірева О. М., Бондар Т. В. та ін.; наук. ред. Балакірева О. М. (2019) *Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді: за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді».* ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка». К.: Поліграфічний центр «Фоліант».

Департамент освіти та науки одеської міської ради (2018). *Наказ «Про проведення в закладах загальної середньої освіти комунальної власності територіальної громади м. Одеси місячника «Зупинимо булінг разом!».* Режим доступу: <https://osvita-omr.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/Наказ-2018-281.pdf>

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» . Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

Закон України «Про освіту». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n1111>

Залєвська К. *5 успішних соціальних інформаційних кампаній.* Режим доступу: http://practicum.space/5_uspishnykh_sotsialnykh_informatsiynykh_kampaniy

Девятко И. Ф. (1998). *Методы социологического исследования*. Издательство Уральского университета. Екатеринбург.

Міжнародний фонд «Відродження». Режим доступу: <https://www.irf.ua/>

Міністерство юстиції України (2018). *Інформаційна кампанія #стопбулінг для дітей та їх батьків*. Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/v-mejah-proektu-minyustu-ya-mayu-pravo-rozpochato-informatsiynu-kampaniyu-stopbuling-dlya-ditey-ta-ih-batkiv>

Міністерство юстиції України (2019). *Всеукраїнський тиждень з протидії булінгу*. Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/news/announcement/vseukrainskiy-tijden-z-protidii-bulingu>

Морри Імас Дж Л., Ріст К. Р. (2015). *Шлях до результатів: планування та проведення ефективних оцінювань розвитку*. К.: МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні».

Музика проти булінгу: Піанобой розказав, чому зняв кліп про цькування (2018). Режим доступу: https://zmina.info/news/muzika_proti_bulingu_pianoboj_rozkazav_chomu_znijav_klip_pro_ckuvannja/

Редакція Journeу в Україні (2019). *Effie Awards: Coca-Cola Україна виграла три нагороди*. Режим доступу: <https://www.coca-colaukraine.com/stories/effie-awards-coca-cola-ukrayina-viigrala-tri-nagorody>

Рерден Л.П (2013). *Не смійся з мене: просвітницько-профілактична програма тренінгових занять*. Навч.-метод. посібник за заг. ред. Лях Т. Л.

Тунік Ю. (2019). *Новий кліп Алюна Алюна про булінг у школі – прем'єра на The Village Україна*. Режим доступу: <https://www.the-village.com.ua/village/culture/culture-news/288957-noviy-klip-alyona-alyona-pro-buling-u-shkoli-prem-era-na-the-village-ukrayina>

Bullying. Режим доступу: <https://www.apa.org/topics/bullying/>

Clark, H. and Taplin, D. (2012) *Theory of Change Basics: A Primer on Theory of Change*. New York: Actknowledge. Режим доступу:

http://www.theoryofchange.org/wp-content/uploads/toco_library/pdf/ToCBasics.pdf

Cowie H., Dawn J. (2008). *New perspectives on bullying*. Open University Press.

DOCU/ТИЖДЕНЬ проти булінгу. Режим доступу: <https://edu.bullyingstop.org.ua/>

EdEra-Studena: Inc Недискримінаційний підхід у навчанні. Режим доступу: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra-Studena+Inc+1/about>

Harris S., Garth Franklin P. (2003). *Bullying : the bullies, the victims, the bystanders*. Lanham, Maryland and Oxford: Scarecrow Press, Inc.

James, C. (2011) *Theory of Change Review: A report commissioned by Comic Relief*. London: Comic Relief. Режим доступу: http://www.actknowledge.org/resources/documents/James_ToC.pdf

National Endowment for Democracy (NED). *Awarded Grants Search*. Режим доступу: <https://www.ned.org/wp-content/themes/ned/search/grant-search.php>

Olweus D. (1984). *Aggressors and Their Victims: Bullying at School*. New York: Wiley & Sons.

Prometheus: Протидія та попередження булінгу (цькування) в закладах освіти. Режим доступу: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:MON+AB101+2019_T2/about

Schott R. M., Søndergaard D. M. (2014). *School Bullying: New Theories in Context*. Cambridge University Press.

Smith, P. K., D. Pepler and K. Rigby (2004). *Bullying in Schools: How Successful Can Interventions Be?* Cambridge University Press.

Stopbullying. Режим доступу: <https://stopbullying.com.ua/>

The World Bank. *Gender Data Portal*. Режим доступу: <https://datatopics.worldbank.org/gender/>

Underreported violence against children in Ukraine requires joint action (2019). Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/underreported-violence-against-children-ukraine-requires-joint-action>

W.K. Kellogg Foundation (2004). *Logic Model Development Guide*.

	1	2	3	4	5	
Зовсім не комфортна	☐	☐	☐	☐	☐	Повністю комфортна

4. Як часто у тебе в класі організовуються спільні події?

Наприклад, святкування днів народження, прогулянки у парку, екскурсії, походи в музей/ театр/кіно тощо

Вибери лише один варіант.

- ☐ Декілька разів на тиждень
- ☐ Раз на тиждень
- ☐ Декілька разів на місяць
- ☐ Раз на місяць
- ☐ Раз на два-три місяці
- ☐ Рідше
- ☐ Ніколи

5. Чи ти зазвичай береш участь у таких спільних подіях?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Спільні події не організовуються

6. Чи ти спілкуєшся з однокласниками поза школою?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Так
- ☐ Ні

7. Чи є у вашого класу спільний чат у соціальних мережах?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Чат є та я беру у ньому активну участь
- ☐ Чат є, але я не беру у ньому активну участь
- ☐ Чат є, але я не є його учасником
- ☐ Чат відсутній

8. Чи є у тебе та компанії твоїх друзів із класу окремий чат (декілька чатів) у соціальних мережах?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Так, є декілька
- ☐ Так, є один
- ☐ Немає окремого чату з компанією друзів

14. Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: “Я боюся висловлювати свою думку у присутності однокласників”:

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Повністю не згоден/не згодна	☐	☐	☐	☐	☐	Повністю згоден/згодна

15. Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: “Я відчуваю підтримку серед однокласників”:

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Повністю не згоден/не згодна	☐	☐	☐	☐	☐	Повністю згоден/згодна

16. Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: “Я боюся сказати зайвого у присутності інших однокласників”:

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Повністю не згоден/не згодна	☐	☐	☐	☐	☐	Повністю згоден/згодна

17. Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: “Мені легко знайти спільну мову з усіма однокласниками”:

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Повністю не згоден/не згодна	☐	☐	☐	☐	☐	Повністю згоден/згодна

18. Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: “Іноді я боюся видатися смішним (-ною) для інших однокласників”:

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Повністю не згоден/не згодна	☐	☐	☐	☐	☐	Повністю згоден/згодна

19. Скільки однокласників ти можеш вважати своїми друзями?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Нікого
- ☐ 1-3
- ☐ 4-6
- ☐ 7-10
- ☐ 10 і більше

20. Чи є в тебе певна компанія друзів у класі, з якою ти спілкуєшся найбільше?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Так
- ☐ Ні, в мене є тільки одна людина з якою я спілкуюся
- ☐ В мене немає друзів у класі

Блок 3: Взаємовідносини між однокласниками

21. Чи часто ти спостерігаєш конфлікти між однокласниками?

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Ніколи	☐	☐	☐	☐	☐	Дуже часто

22. Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: “Атмосфера у моєму класі сприяє виникненню конфліктів між однокласниками”:

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Повністю не згоден/не згодна	☐	☐	☐	☐	☐	Повністю згоден/згодна

23. Чи ти особисто береш якимось чином участь у подібних конфліктах між однокласниками?

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Ніколи	☐	☐	☐	☐	☐	Дуже часто

24. Вибери, як часто яку роль ти приймаєш у конфліктах?

У кожному рядку вибери лише один варіант.

	Ніколи	Рідко	Іноді	Часто	Дуже часто
Я стаю жертвою конфліктів	☐	☐	☐	☐	☐
Я спостерігаю конфлікти	☐	☐	☐	☐	☐
Я стаю ініціатором конфліктів	☐	☐	☐	☐	☐

25. На твою думку, чи варто брати участь у вирішенні конфлікту між однокласниками, якщо він не стосується тебе особисто?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Так
- ☐ Залежно від того, хто є учасниками конфлікту
- ☐ Ні
- ☐ Не спостерігав (-ла) конфліктів у своєму класі

26. На твою думку, яким чином можна допомогти вирішити конфлікт між однокласниками (якщо такий виник)?

Вибери стільки варіантів, скільки вважаєш потрібним.

- ☐ Розповісти про це своїм батькам
- ☐ Конфлікти між однокласниками не можна зупинити, бо це природньо
- ☐ Поговорити з однокласниками про конфлікт
- ☐ Визначити ту людину у конфлікті, яка є винуватою та спрямувати негатив на неї
- ☐ Краще не брати участь у вирішенні конфлікту та бути осторонь
- ☐ Конфлікти між однокласниками не потрібно вирішувати
- ☐ Розповісти це класному керівнику
- ☐ Розповісти про це батькам однокласників
- ☐ Почати вирішувати його самостійно

27. Будь ласка, обери дії, що зазвичай складають частину конфліктної ситуації між однокласниками

Вибери стільки варіантів, скільки вважаєш потрібним.

- ☐ Висміювання
- ☐ Обзивання
- ☐ Бійки
- ☐ Фізичні погрози
- ☐ Влаштування бойкоту
- ☐ Викрадання та псування речей
- ☐ Поширення пліток
- ☐ Моральний тиск
- ☐ Не спостерігав (-ла) конфліктів у своєму класі

28. На твою думку, чи є у класі людина або декілька людей, на яких найчастіше спрямовані описані вище дії?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Не спостерігав (-ла) конфліктів у своєму класі

29. Як часто на цих людей спрямовані описані вище дії?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Кожного дня
- ☐ Декілька разів на тиждень
- ☐ Декілька разів на місяць
- ☐ Рідше ніж декілька разів на місяць
- ☐ Не спостерігав (-ла) конфліктів у своєму класі

30. Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: “У класі я відчуваю себе абсолютно захищеним (-ною)”:

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Повністю не згоден/не згодна	☐	☐	☐	☐	☐	Повністю згоден/згодна

31. Наскільки часто подібні конфлікти між однокласниками мають місце й у соціальних мережах або Інтернеті загалом?

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Ніколи	☐	☐	☐	☐	☐	Дуже часто

32. Будь ласка, обері дії, що зазвичай складають частину конфліктної ситуації між однокласниками у соціальних мережах або Інтернеті

Вибери стільки варіантів, скільки вважаєш потрібним

- ☐ Висміювання
- ☐ Фізичні погрози
- ☐ Образливі особисті повідомлення/коментарі
- ☐ Влаштування онлайн-бойкоту
- ☐ Взлам сторінки людини у соціальних мережах (наприклад, для розсилки негативного контенту)
- ☐ Поширення пліток
- ☐ Поширення особистої інформації без згоди людини
- ☐ Моральний тиск
- ☐ Не спостерігав (-ла) конфліктів у своєму класі

33. Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: “У соціальних мережах та Інтернеті я відчуваю себе абсолютно захищеним (-ною) при спілкуванні з однокласниками”:

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Повністю не згоден/не згодна	☐	☐	☐	☐	☐	Повністю згоден/згодна

34. Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: “Жертви конфліктів у класі стають жертвами конфліктів у соціальних мережах та Інтернеті”:

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Повністю не згоден/не згодна	☐	☐	☐	☐	☐	Повністю згоден/згодна

Блок 4: Твої ідеї та роздуми

35. Вкажи, будь ласка, визначення поняттю «булінг». Як ти розумієш це явище?

36. На твою думку, чи існує булінг у твоєму класі?

Вибери лише один варіант.

☐ Так

☐ Ні

37. Вкажи, будь ласка, визначення поняттю «кібербулінг». Як ти розумієш це явище?

38. На твою думку, чи існує кібербулінг у твоєму класі?

Вибери лише один варіант.

☐ Так

☐ Ні

39. На твою думку, чи можна зменшити кількість булінгу або/та кібербулінгу у класі?

Вибери лише один варіант.

☐ Так

☐ Ні

40. На твою думку, яким чином можна (якщо це можливо) спробувати зменшити кількість булінгу або/та кібербулінгу у класі?

Блок 5: Соціально-демографічний блок

42. Вкажи, будь ласка, свою стать

Вибери лише один варіант.

☐ Жіноча

☐ Чоловіча

☐ Інше: _____

43. Вкажи, будь ласка, свій рік навчання

44. Скільки тобі виповнилося повних років?

45. У мене є власна кімната вдома

Вибери лише один варіант.

☐ Так

☐ Ні

☐ Я живу у кімнаті разом із сестрою/братом/іншим родичем

46. Яка в тебе сім'я?*Вибери лише один варіант.*

- ☐ Батько, мати та я (можливо, ще брат та/або сестра)
- ☐ В мене тільки один із батьків (батько або мати)
- ☐ В мене немає батьків, проживаю у інших родичів
- ☐ В мене є один з батьків та вітчим/мачуха
- ☐ Інше: _____

47. У мене є рідний брат або рідна сестра*Вибери лише один варіант.*

- ☐ Так, тільки брат або сестра
- ☐ Так, декілька братів та сестер
- ☐ Ні

	1	2	3	4	5	
Повністю не згоден/не згодна	☐	☐	☐	☐	☐	Повністю згоден/згодна

9. Скільки однокласників ти можеш вважати своїми друзями?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Нікого
- ☐ 1-3
- ☐ 4-6
- ☐ 7-10
- ☐ 10 і більше

10. Чи є в тебе певна компанія друзів у класі, з якою ти спілкуєшся найбільше?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Так
- ☐ Ні, в мене є тільки одна людина з якою я спілкуюся
- ☐ В мене немає друзів у класі

Блок 2: Булінг

11. Продовж речення: «Булінг – це...»

12. Що варто зробити аби зменшити кількість булінгу у класі?

13. Чи часто ти спостерігаєш явище булінгу у своєму класі?

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Ніколи	☐	☐	☐	☐	☐	Дуже часто

14. Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: “Атмосфера у моєму класі сприяє виникненню булінгу”:

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Повністю не згоден/не згодна	☐	☐	☐	☐	☐	Повністю згоден/згодна

15. Чи ти особисто береш якимось чином участь у процесі булінгу (у ролі жертви, ініціатора, спостерігача (-ки))?

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Ніколи	☐	☐	☐	☐	☐	Дуже часто

16. Вибери, як часто яку роль ти приймаєш у ситуаціях булінгу в класі?

У кожному рядку вибери лише один варіант.

	Ніколи	Рідко	Іноді	Часто	Дуже часто
Я стаю жертвою конфліктів	☐	☐	☐	☐	☐
Я спостерігаю конфлікти	☐	☐	☐	☐	☐
Я стаю ініціатором конфліктів	☐	☐	☐	☐	☐

17. На твою думку, чи варто брати участь у вирішенні ситуації булінгу між однокласниками, якщо вона не стосується тебе особисто?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Так
- ☐ Залежно від того, хто є учасниками конфлікту
- ☐ Ні
- ☐ Не спостерігав (-ла) конфліктів у своєму класі

18. На твою думку, що може бути причиною (-нами) булінгу?

19. Будь ласка, обери дії, що зазвичай входять до ситуації булінгу між твоїми однокласниками?

Вибери стільки варіантів, скільки вважаєш потрібним.

- ☐ Висміювання
- ☐ Обзивання
- ☐ Бійки
- ☐ Фізичні погрози
- ☐ Влаштування бойкоту
- ☐ Викрадання та псування речей
- ☐ Поширення пліток
- ☐ Моральний тиск
- ☐ Не спостерігав (-ла) конфліктів у своєму класі

20. На твою думку, чи є у класі людина або декілька людей, на яких найчастіше спрямовані описані вище дії?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Так
- ☐ Ні
- ☐ Не спостерігав (-ла) конфліктів у своєму класі

21. Як часто на цих людей спрямовані описані вище дії?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Кожного дня
- ☐ Декілька разів на тиждень
- ☐ Декілька разів на місяць
- ☐ Рідше ніж декілька разів на місяць
- ☐ Не спостерігав (-ла) конфліктів у своєму класі

22. Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: “У класі я почуваю себе абсолютно захищеним (-ною)”:

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Повністю не згоден/не згодна	☐	☐	☐	☐	☐	Повністю згоден/згодна

23. Чия поведінка, на твою думку, зазвичай найчастіше стає причиною явища булінгу?

- ☐ Жертви булінгу
- ☐ Ініціатора булінгу
- ☐ Висловлювання з боку вчителів
- ☐ Інше: _____

Блок 3: Кібербулінг

24. Продовж речення «Кібербулінг – це...»

25. Чи ти часто користуєшся соціальними мережами?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Так
- ☐ Ні

26. На твою думку, чи існує кібербулінг у твоєму класі?

Вибери лише один варіант.

- ☐ Так
- ☐ Ні

27. Будь ласка, обери дії, що зазвичай входять до ситуації булінгу між твоїми однокласниками у соціальних мережах та Інтернеті?

Вибери стільки варіантів, скільки вважаєш потрібним.

- ☐ Висміювання
- ☐ Фізичні погрози
- ☐ Образливі особисті повідомлення/коментарі
- ☐ Влаштування онлайн-бойкоту
- ☐ Взлам сторінки людини у соціальних мережах для здійснення негативних дій (втілення у певну людину)
- ☐ Викрадання та псування речей
- ☐ Поширення пліток
- ☐ Моральний тиск
- ☐ Не спостерігав (-ла) конфліктів у своєму класі

28. Наскільки ти згоден (-на) з наступним твердженням: “У соціальних мережах та Інтернеті я почуваю себе абсолютно захищеним (-ною) при спілкуванні з однокласниками”:

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Повністю не згоден/не згодна	☐	☐	☐	☐	☐	Повністю згоден/згодна

29. Чи часто булінг між однокласниками має місце й у соціальних мережах або Інтернеті загалом?

Вибери лише один варіант.

	1	2	3	4	5	
Ніколи	☐	☐	☐	☐	☐	Дуже часто

Блок 4: Соціально-демографічний блок

30. Вкажи, будь ласка, свою стать

Вибери лише один варіант.

- ☐ Жіноча
- ☐ Чоловіча
- ☐ Інше: _____

31. Вкажи, будь ласка, свій рік навчання

32. Скільки тобі виповнилося повних років?

33. У мене є власна кімната вдома

Вибери лише один варіант.

☐

Так

☐

Ні

☐

Я живу у кімнаті разом із сестрою/братом/іншим родичем

34. Яка в тебе сім'я?

Вибери лише один варіант.

☐

Батько, мати та я (можливо, ще брат та/або сестра)

☐

В мене тільки один із батьків (батько або мати)

☐

В мене немає батьків, проживаю у інших родичів

☐

В мене є один з батьків та вітчим/мачуха

☐

Інше: _____

35. У мене є рідний брат або рідна сестра

Вибери лише один варіант.

☐

Так, тільки брат або сестра

☐

Так, декілька братів та сестер

☐

Ні